

فێرکاری کوردی هه‌ه‌ورامی

❁ ❁ ❁ ❁

نووسه: مه‌نسور ره‌حماني
 ٢٠٢٠ ٢٠٢٠ ٢٠٢٠ ٢٠٢٠ ٢٠٢٠ ٢٠٢٠ ٢٠٢٠ ٢٠٢٠ ٢٠٢٠ ٢٠٢٠

❁ ❁ ❁ ❁

کۆکردنەوه و ئاماده کردنی: ئیحسان میرهکی

خشته و نه لښوېو هه ورامی به شیوه و عه ره بی

۱- ئ: ئا: ئاوان (آبادان)، ئۆ: ئوه، ئی: ئیمان، ئوونه: (آن)
۲- ب: باخ، بهره (باغ، درب)
۳- ت: تاته، تهژنه (پدر، تشنه)
۴- پ: پار، شه پوله (پارسال، موج)
۵- ج: جه نجال، جه ژنه (شلوغی، جشن)
۶- چ: چراوی، چه مه را (چراغ، منتظر)
۷- ح: حه قه تی (حقیقی)
۸- خ: خه رمان، خوای (خرمن، خندیدن)
۹- د: دیمه ن، گرد (منظره، همه) واجگونه ی [ډ] ئا (او) ئاډی (ایشان)
۱۰- ر: وه روه، هه رمانه (برف، کار)
۱۲- ز: زارو، هیژمی (بچه، هیزم)
۱۱- ړ: ړوچنه، ړاویار (روزنه رهگذر)
۱۳- ژ: ژیاوی، ژهم (زندگی، وعده خوراک)
۱۴- س: سووچیاوی، ړاس (سوختن، راست)
۱۵- ش: شوټ، مه شی (شیر، مگس)
۱۶- ع: عه وډال (خانه به دوش)
۱۷- غ: مغار (سوراخی در کوه)
۱۸- ف: فووکهره، تفی (بادکنک، توت)
۱۹- ځ: ځاران، تاځ (باران، آبشار)

۲۰- ق: قول، ته قنای (پا، انفجار)
۲۱- ک: کوگا، که رگه (محل اجتماع، مرغ خانگی)
۲۲- گ: گاهاز، گیاو (شاید، گیاه)
۲۳- ل: لوای، سه لمانای (رفتن، قبولاندن)
۲۴- ڼ: وڼاو، مله (گسترده و باز، موش)
۲۵- م: ماچو، ماساوی (می گوید، ماهی)
۲۶- ن: نما، مانیای (نماز، خستگی)
۲۷- ا: ټاگه، (آن جا)
۲۸- وو: دووکه ڼ، پرومهت (دود، چهره)
۲۹- و: توژه، بو (غبار، بیا)
۳۰- ه: هاوار، ټاه (فریاد، آه)
۳۱- ی: دهنگدار (مصوّت): تیـن، ویـرده (حرارت، گذشته / تاریخ) *
ی: بیدهنگ (صامت): یاوا، های (رسید، بیدار)
۳۲- و: دهنگدار (مصوّت): (ـُ) کورد (کُرد) * و: بیدهنگ (صامت): وهرم، یاو (خواب، تب)
۳۳- ه: (ـَ) دهرد، شه رم (درد، شرم)
۳۴- ی: (ـِ) ی: لیژ (سرازیری)، ی: لادی (زمانی کوتاه)

نیشانه و باله‌ی: < ۷ >

و (O): دؤ کؤ

ل: دل مله

ی ی (ê): نامی هیله

ر: را هه ره

دهنگو [د] :

دهنگو [د] پیتی سهر به‌وی نییه‌ن و فونیم‌ئاساو / د / و / ت / ن. یانی جه ئه‌سله‌نه ههر / د / ن که واریای وچی «leanation یان لاوازییه‌ی» ش سهر ئامان. به‌لام چنه وچی هه‌نی که ئه‌گه‌ر دهنگو [د] به شیوه و / د / و نیووه بی مانای با. چی حاله‌ته‌نه پهی ئاسانگیری جه فیرکارینه تاومی ئی وچانه که که میچه‌نی به شیوه [د] بنویسمی یا پاوه‌ره‌قینه به فونیتیکه‌کیش (شیوه و نه‌کیش) ئامازه که‌رمی.

پهی نمونه‌ی: «ئه‌ذا» «ئاد» «ئاده» «ئادی» «به‌ده‌ریا»

سهرنج: نووسییه و وچه‌هایه پیسه و «واردی» یا «گرد» به شیوه «واردی» یا «گرد» هه‌لن. پهی ئانه‌یه چه به / د / و نیووه یان [د] ههر یه‌ک ماناشا هه‌ن و ئیمه تاومی وه‌ختوو و نه‌ینه به ههر دوه شیوه‌که وانیشاوه. به‌لام ته‌نیا به شیوه و / د / منویسمیشا.

سهرنج: وچه و «ویت» به شیوه [وید] و نیووه به‌لام نه‌و پیسه بنویسیو.

و دهنگدار u: كورد (kurd) كولّ (kul) قول (qul)....

و دهنگدار o: پوچى (foçê) بۆرى (borê).....

و بیدهنگ w: واران (waran) ساوی (sawî).....

وو جفت: موو (mû) فووکهره (fûkere).....

ئى:

كورى: دوى برگين

ئەگەر گوشار (stress) سەروو برگەى يەكەميوه بۆ بە ماناو < يک پسر > ين

ئەگەر گوشار (stress) سەروو برگەى دووهميوه بۆ بە ماناو < پسران > ين

نامى: نيامدند

نامى: اسم

خشته و به‌راوردکاری نه‌لفوی و فارسی و هورامی (جیاوازییه‌کا)

جدول مقایسه‌ای الفبای فارسی و هورامی (موارد اختلاف)

ردیف	فارسی	هورامی	مثال
۱	آ	ئا	آرام: ئارام
۲	ا (الف همزه)	ئ	احمد: ئه‌حمده، ایمان: ئیمان
۳	ص، ث	س	صاحب: ساحیب، عثمان: ئوسمان
۴	ط	ت	عطر: عه‌تر، طاهر: تاهیر
۵	ذ، ض، ظ	ز	رضا: رزا، ظاهر: زاهیر
۶	فتحه « َ »	ه	درد: ده‌رد، سرد: سه‌رد
۷	ضمه « ُ »	و	گردد: کورد
۸	– ۱	ل	گول (گل)
۹	کسره « ِ »	ی	یهری (عدد سه)
۱۰	–	ؤ	گؤل (دریاچه)
۱۱	–	ڤ	که‌ڤ (ناشناوا)
۱۲	–	ڤ	ڤاران (باران)،
۱۳	–	وو	نوو‌سیه‌ی (نوشتن)
۱۴	تشدید « ّ »	–	۱- عزّت: عیّزه‌ت ۲- عزّت: عیّزه‌ت تشدید: در الفبای هورامی یا نوشته نمی‌شود یا حرف مشدد دوبار تکرار می‌گردد.
۱۵	ه / هـ	ه	هاوار (فریاد)، به‌ه به‌ه (به به)
۱۶	–	بزرۆکه	دل: میان حروف « د » و « ل »

^۱ - نیشانه‌و (ته‌قه‌لی) « - » چی خشته‌نه به‌واتاو‌ئانه‌یه‌نه که‌ئی پیتته‌جه‌نه‌لفویو فارسینه‌نییه‌ن.

نشانه‌ی خط فاصله « - » در این جدول به این معنی است که این حرف در الفبای فارسی وجود ندارد.

خشته و پیمانده و رانوسو هه ورامی

جدول شیوهی معیار املانویسی هورامی

شماره	عنوان	چگونگی نوشتن	مثال‌ها
۱	« و » اول واژه	هر کلمه‌ای با « و » آغاز شود با یک « و » نوشته می‌شود.	وارده‌ی (خوردن) ولات (کشور)
۲	نوشتن حرف « ی »	حروف « ی » (y) صامت و « ی » (î) مصوّت با هم متفاوتند و اگر این دو « ی » با هم بیایند باید هر دو « ی » را نوشت.	نییه‌ن (نیست) nîyen
۳	سه « ی » در کنار هم	در زبان هورامی حداکثر سه « ی » در کنار هم می‌آیند که اولی و سومی صامت و « ی » میانی مصوّت است.	ده‌وایییه‌که (آن دارو) dewayîyeke
۴	« ر » درشت (نشانه‌دار)	« ر » درشت در هر جای کلمه که قرار بگیرد؛ یعنی، آغاز، وسط یا پایان، بهتر آن است که نشانه‌ی « ʀ » را برای آن گذاشت.	رۆ (روز) گر (شعله‌ی آتش) هه‌ره (گل)
۵	« و » ربط	« و » ربط مستقل از دو کلمه‌ی قبل و بعد خود نوشته می‌شود و به آن‌ها نمی‌چسبد و به صورت « وو » نیز نوشته نمی‌شود.	من و تو تاره‌زووه و یاسی
۶	« و » میانوند	در بعضی از کلمات غیر ساده، مانند: « ده‌نگو‌باس »، « و » میانوند به صورت بخشی از کلمه‌ی غیر ساده در آمده است که مجموعاً یک واژه محسوب می‌گردد؛ در این موارد « و » به صورت مستقل نوشته نمی‌شود و جزئی از کل واژه است.	کاروبار ئه‌لفوبی ئاماولوای

۷	« و » نقش‌نمای مضاف‌الیه	این « و » میان مضاف و مضاف‌الیه قرار می‌گیرد و به مضاف‌الیه می‌چسبد. لازم به ذکر است « و » نقش‌نمای مضاف‌الیه همیشه همراه با یک « ی » در پایان مضاف‌الیه می‌آید: مضاف+ و + مضاف‌الیه+ ی. در واقع مجموع (و ... ی) نقش‌نمای مضاف‌الیه هستند. تبصره: اگر مضاف‌الیه به مصوت « ی » ختم شود، یا ضمایر (من تو یمه شمه ئادی) باشد و یا جمع باشد؛ « ی » پایانی را نمی‌گیرد.	مضاف+ و + مضاف الیه+ ی کتیبو حه مه ی تبصره: کتیبو عه لی کتیبو من کتیبو زاروئا
۸	واژه‌ی غیر ساده	چه اسم باشد چه اصطلاح، باید سر هم نوشته‌شود.	بی‌کس رانوس
۹	« ن » منفی کردن فعل	در زبان هورامی فعل به دو صورت منفی می‌شود: اوّل با « ن و نه » نفی مانند: ملوو: نه ملوو / مه‌ردم: نه مه‌ردم و دومی با نشانه‌ی « مه و نه » مانند: وه‌روو: مه وه‌روو / ملوو: مه ملوو (این مورد فقط برای فعل‌های مضارع صدق می‌کند؛ برای یک‌دست‌شدن و رفع ابهام پیشنهاد می‌شود که در متون نثر و مخصوصاً نثرهای عادی و علمی (غیرادبی) فقط از نشانه‌ی « ن و نه » استفاده شود.	مثلاً: لوا (رفت. ماضی) تنها با نشانه‌ی « نه » منفی می‌شود: (نه لوا) و نمی‌توان گفت مه‌لوا) چند مثال دیگر: واتش: نه واتش / شه‌نه‌م (انداختم): نه شه‌نه‌م
۹	واژه‌های بیگانه (دخیل)	تمامی واژه‌های بیگانه‌ای که وارد زبان کردی (همه‌ی شاخه‌ها) شده‌اند و یا می‌شوند باید بر اساس نوشتار و الفبای کردی نوشته شوند.	الله: ئه لالا اکبر: ئه کبر

۱۰	نشانه‌های «تهر، تهرین»	«تهر، تهرین» برای مقایسه است و به کلمات قبل از خود می‌چسبد. نشانه‌ی «تهر» نشانه‌ی صفت تفضیلی است و از نظر معنی با کلمه‌ی «تهر» که در هورامی به معنی «دیگر» است تفاوت دارد. (تهر به معنی دیگر) جدا از کلمه‌ی ماقبل خود نوشته می‌شود.	جوان: جوانتهر، تهر: نشانه‌ی صفت تفضیلی عالتهرین یانیه تهر: خانه‌ی دیگر
۱۱	کلمات اشاره: ئی، ئا، ئوو	این کلمات اگر قبل از قید «زمان یا مکان» بیایند جدا نوشته می‌شوند. ئی: برای اشاره به نزدیک (این) ئا: برای اشاره به دور (آن) ئوو: برای اشاره به دورتر («آن» با بار معنایی دورتر)	ئی+هه‌رده = ئی هه‌رده ئا+هه‌رده = ئا هه‌رده ئوو+هه‌رده = ئوو هه‌رده هه‌رد (کوه)
۱۲	نشانه‌های نکره «یه»، «ئو»، «ئوه»، «یو»، «ئی»	۱- نشانه‌های نکره‌ی «ئو»، «ئوه» و «یو» بیشتر در لهجه‌ی لهن به کار می‌رود. بعد از واژه‌های مختوم به مصوت، نشانه‌های «یه» و «یو» به کار می‌رود.	۱- گوئییه کتییو گوئییه گوئی ۲- رپییه رپیو
۱۳	شیوه‌ی نوشتن پیشوندهای هؤر، ئه‌ره، را، به‌ر	۱- این پیشوندها اگر با مصدر یا فعل یا هر نوع کلمه‌ی دیگری بیایند به آن می‌چسبند. ۲. اگر ضمیر متصل میان این پیشوندها و کلمه‌ی بعد از آن قرار بگیرد، ضمیر متصل به پیشوند می‌چسبد و جدا از کلمه‌ی بعد نوشته می‌شود. (پیشوند «ئهره» با ضمیر متصل نمی‌آید).	۱. هؤر که‌رده‌ی هؤر+که‌رده‌ی: (مصدر) ۲- هؤرم گیردی (هؤرم گیردی) هؤر+م: (م: ضمیر متصل) به‌رش که‌ردی به‌ر+ش: (ش: ضمیر متصل)
۱۴	نقش‌نمای صفت «ی»	در زبان هورامی میان موصوف و صفت «ی» قرار می‌گیرد.	کتیبی عال یانیه به‌رز

۱۵	واژه‌های « مرکب » و « مشتق مرکب »	۱- اگر کلمه‌ی دوم « فعل » باشد جدا نوشته می‌شود. (فعل مرکب) ۲- اگر کلمه‌ی دوم اسم یا مصدر یا هر کلمه‌ی دیگری باشد به آن می‌چسبد. (اسم/صفت مرکب)	۱- پَیْک که‌وتیّ (توافق کردند) یوْ گَیْردی (متحد شوید) ۲- رَیْک که‌وته‌ی (توافق) یوْ گَیْرتَه‌ی (اتحاد)
۱۶	نوشتن شماره‌های (۱۱ - ۱۹)	تلفظ «ن» به صورت خیشومی یکی از گونه‌های تلفظ «ن» است و به همین صورت نوشته می‌شود.	یانزده، دوانزه، سیّنزه، چواردِه، پانزِه، شانزِه.
۱۷	نوشتن واژه‌هایی از قبیل: نُه‌دا، نَدا، نَادی ^۱	در زبان هورامی واج «د» و «ت» در مواردی با توجه به «فرایند واجی تضعیف» به صورت «ځ» تلفظ می‌شود. به عبارت دیگر «ځ» واجگونه‌ی «د» و «ت» است. مثال: نُه حمه‌د = نُه حمه‌ځ = گرد = گردِ ویت = ویت در این گونه موارد پیشنهاد می‌شود کلمات از قبیل « نُه حمه‌د، گرد و ویت » که تلفظ «د» و «ت» آن‌ها معنی واژه را تغییر نمی‌دهد به همین صورت (نُه حمه‌د، گرد و ویت) نوشته شود و کلماتی از قبیل: «نَدا» که تلفظ «نَدا» آن از میان رفته جهت سهولت در آموزش به صورت «نَدا» نوشته شود.	نُه‌دا: مادر نَدا: او نَادی: آن‌ها ویت: خودت گرد: همه
۱۸	حرف « ه »	به صورت تنها و در پایان واژه باید به صورت « ه » نوشته شود و نوشتن آن به صورت « ه » اشتباه است.	ئا، هاوار

^۱ . کلماتی از قبیل « نُه‌دا، نَدا » نیز در گذشته‌ی زبان هورامی به صورت « نَدا، نادی » تلفظ شده‌است که به مرور

زمان و بر اساس فرایند تضعیف شکل تلفظ آن‌ها تغییر یافته‌است. (ر.ک فرهنگ زبان پهلوی، مکنزی)

ElfÛbêy hewramî be latîn

٢-١ ئا	٢-٢ ب	٣-٣ ت	٤-٤ پ	٥-٥ ج	٦-٦ چ
A a	B b	T t	P p	C c	Ç ç
٧-٧ ح	٨-٨ خ	٩-٩ د	١٠-١٠ ر	١١-١١ ړ	١٢-١٢ ز
H h	X x	D d d'	R r	Ŗ Ŗ	Z
١٣-١٣ ژ	١٤-١٤ س	١٥-١٥ ش	١٦-١٦ ع: ' , ء: '	١٧-١٧ غ	١٨-١٨ ف
J	S s	Ş ş		Ġ ġ	F f
١٩-١٩ چ	٢٠-٢٠ ق	٢١-٢١ ك	٢٢-٢٢ گ	٢٣-٢٣ ل	٢٤-٢٤ ځ
V v	Q q	K k	G g	L l	Ĺ ĺ
٢٥-٢٥ م	٢٦-٢٦ ن	٢٧-٢٧ و-بیډهنگ	٢٨-٢٨ وو	٢٩-٢٩ ۆ	٣٠-٣٠ ه
M m	N n	W	Ū ū	O o	H h
٣١-٣١ ی-بیډهنگ	٣٢-٣٢ ی دهنگدار	٣٣-٣٣ هـ	٣٤-٣٤ ـ	٣٥-٣٥ و دهنگدار	٣٦-٣٦ بزرۆكه
Y y	Î î	E e	Ê ê	U u	i

sernc: (' = ع), (' = ء)

Azîz diyar en, wadey liwam en
 Elweday axir ewe namam en
 Dewletekey wesî pa ne zewaî en
 Carêw ter dîden balât mehaî en
 Sa diî-im weş ker we îltîfatê
 Bidyewe lawe, biwînût satê
 Ba beyo şinoy şîrîn razeke-t
 Goş dero ladê meynet gazeke-t
 Axir sefer en, ra xeylê dûr en
 Menzîl bê payan toşe zerûr en
 Dînit toşey çem, meyli-t toşey diî
 Raz-it toşey goş, menzîl we menzîl
 Kê zano çon bo ey dinyay badî?
 Ba bibo ne beyn gerden azadî!
 Min şewê nale-m coş awerde bo
 Segî asane-t bêdar kerde bo,
 Ya naste bo seyl dîde-m, nefesê
 Nesîm gerdi pa-t bero pey kesê
 Cemîn-it zehmet nîga-m kêşa bo
 Kefi pa-t we xar dîde-m êşa bo
 Ya kerdebo diî dêwaney diî teng
 Wexti nîşaney diîlan pey xedeng
 Pelepel pey zewq zamê we tîr-it
 Azar da bo tay zulfi zincîr-it
 ... Ya nedabot toz gerdi palake-t
 Perê surmey çem siftey balake-t
 To biwyer ce min, min zû wîyerdim
 Hîmnet bo ha jar mhrûmî-t werdim
 Çepgerd pey dûrî-t şana morey nerd
 We zahir Bane-ş we behane kerd
 Ta felek pê-man ne behane bo
 Er sed Bane bo baz şukrane bo
 Er firset-iş da pey diî xemîn-it
 'Umrê dûbar en Carêw ter dîn-it
 Wer nast-iş azîz to we silamet
 Dîdeni dîdar kewt ew qiyamet

ئازیز دیارەن، وادەی لوامەن
 ئەلەودای ئاخەر ئەومنامامەن
 دەولەتەکی وەسل پا نە زەواڵەن
 جاریۆ تەر دیدەن بالات مەحالەن
 سا دلەم وەش کەر وە ئیلتیفاتی
 بدییەو وە لاو، بۆینووت ساتی
 با بەیو شینۆی شیرین رازەکەت
 گوشت دەرۆ لادی مەینەت گازکەت
 ئاخەر سەفەرەن را خەیلی دوورەن
 مەنزل بێ پایان تۆشە زەرورەن
 دینت تۆشە چەم مەیلت تۆشە دل
 رازت تۆشە گوشت مەنزل وە مەنزل...
 کێ زانو چۆن بۆ ئەو دنیای بادی
 با ببۆ نە بەین گەردن ئازادی
 مەن شەوێ نالەم جوشت ئاوردەبو
 سەگی ئاسانەت بێدار کەردەبو
 یا ناستەبو سەیل دیدەم نەفسێ
 نەسیم گەرد پات بەرۆ پەیی کەسێ
 جەمینت زەحمەت نیگام کێشایو
 کەفی پات وە خار دیدەم ئیشایو
 یا کەردەبو دل، دیوانەیی دل تەنگ
 وەخت نیشانەیی دلان پەیی خەدنگ
 پەل پەل پەیی زەوق زامی وە تیرت
 ئازار دابو تەیی زولف زەنجیرت
 ... یا نەدا بووت تۆز گەرد پالاکەت
 پەری سورمەیی چەم سفتەیی پالاکەت
 تۆ بۆیەر جە مەن، مەن زوو وێیەردەم
 هێمەت بۆ ها ژار مەحرۆمیت وەردەم
 چەپگەرد پەیی دووریت شانا مۆردە نەرد
 وە زاهێر «بانەش» وە بەهانە کەرد
 تەفەلەک پیمان وە بەهانە بو
 ئەر سەد بانە بو، باز شوکرانە بو
 ئەر فرسەتەش دا پەیی دل خەمینت
 عومری دووبارەن جاریۆ تەر دینت
 وەر ناستش ئازیز تۆ وە سلامەت
 دیدەن دیدار کەوت ئەو قیامەت!

چەن خائىۋە جە پازوانو ھەورامى

جوړه‌کاو شناسه‌ی:

۱. شناسه‌و ویه‌رده‌ی نه‌ویه‌ری (ماضی ناگذر):

ههرمانی بی‌یاسا: (گن): ریشه‌و ئیسه‌ی (کهوت): ریشه‌و ویه‌رده‌ی

که‌سی یه‌که‌م	که‌سی دووه‌ه‌می	که‌سی یه‌که‌م	که‌سی یه‌ره‌می	که‌سی دووه‌ه‌می	که‌سی یه‌ره‌می
تاک	تاک	کۆ	تاک	تاک	کۆ
(انی)	ی	می	Ø	دی	ی (ی)
که‌وتا (نی)	که‌وتی	که‌وتیمی	که‌وت	که‌وتیدی	که‌وتی

ههرمانی یاسامه‌ند: (خو: ریشه‌و ئیسه‌ی) (= نیشانه‌و ویه‌رده‌ی) (خوا: ریشه‌و ویه‌رده‌ی)

که‌سی یه‌که‌م	که‌سی دووه‌ه‌می	که‌سی یه‌که‌م	که‌سی یه‌ره‌می	که‌سی دووه‌ه‌می	که‌سی یه‌ره‌می
تاک	تاک	کۆ	تاک	تاک	کۆ
نی	ی	می	Ø	دی	ی (ی)
خوانی	خوای	خوایمی	خوا	خوایدی	خوای

۲. ویه‌رده‌ی ویه‌ر (ماضی گذرا)

که‌سی یه‌که‌م	که‌سی دووه‌ه‌می	که‌سی یه‌که‌م	که‌سی یه‌ره‌می	که‌سی دووه‌ه‌می	که‌سی یه‌ره‌می
تاک	تاک	کۆ	تاک	تاک	کۆ
م	ت	ما	ش	تا	شا
کیاستم	کیاستت	کیاستما	کیاستش	کیاستتا	کیاستشا

۳. شناسه و ئیسه ی ویه ری (ماضی ناگذر)

کەسی یە کەم تاک	کەسی دوو هەمی تاک	کەسی یە کەم کۆ	کەسی یە رەمی تاک	کەسی دوو هەمی تاک	کەسی یە رەمی کۆ
وو	ی	ۆ	می	دی	ا
کیانوو	کیانی	کیانوۆ	کیانمی	کیانمی	کیانا

۴. شناسه و ئیسه ی نه ویه ری (ماضی ناگذر)

کەسی یە کەم تاک	کەسی دوو هەمی تاک	کەسی یە کەم کۆ	کەسی یە رەمی تاک	کەسی دوو هەمی تاک	کەسی یە رەمی کۆ
وو	ی	ۆ	می	دی	ا
گنوو	گنی	گنوۆ	گنمی	گندی	ا

زەمانو ھەرمانە کا :

ویەردە ی سادە (ماضی سادە): «ھەرمان» و «ویەر» ی: «نیر»

ویەر	کیاستم	کیاستت	کیاستش	کیاستما	کیاستتا	کیاستشا
شناسە	م	ت	ش	ما	تا	شا

پە ی «ھەرمان» و «ما» ی: «ه» نیشانە و «ما» ی

ویەر	کیاستم	کیاستت	کیاستش	کیاستما	کیاستتا	کیاستشا
شناسە	م	ت	ش	ما	تا	شا

«ھەرمانی نەویەر» پە ی «نیر» و «ما» ی: وت + ا/انی ...

نەویەر	وتا / وتانی	وتی	وت (ن) / وتە (م)	وتیمی	وتیدی	وتی
شناسە	ا/انی	ی	Ø	می	دی	ی

ویهردهی دهوامی (ماضی استمراری): «هه‌رمان» و «ویهر» ی: «نیر» و «ما»:

ویهر	کیانینا	کیانینی	کیانی	کیانینمی	کیانیندی	کیانینی
شناسه	ا	ی	Ø	می	دی	ی

«هه‌رمانی نه‌ویهر» په‌ی «نیر» و «ما» ی: .

نه‌ویهر	لوینا	لوینی	لوئی	لوینمی	لویندی	لوینی
شناسه	ا	ی	Ø	می	دی	ی

ویهردهی ته مام (ماضی نقلی): «هه‌رمان» و «ویهر»ی: په‌ی «هه‌رمان» و «نیر»ی:

ویهر	کیاسته‌نم	کیاسته‌نت	کیاسته‌نش	کیاسته‌نما	کیاسته‌نتا	کیاسته‌نشا
شناسه	م	ت	ش	ما	تا	شا

په‌ی «هه‌رمان» و «ما»ی:

ویهر	کیاستینه‌م	کیاستینه‌ت	کیاستینه‌ش	کیاستینه‌ما	کیاستینه‌تا	کیاستینه‌شا
شناسه	م	ت	ش	ما	تا	شا

«هه‌رمانی نه‌ویهر» په‌ی «ما»ی:

نه‌ویهر	وتینا	وتینی	وتینه	وتینمی	وتیندی	وتینی
شناسه	ا	ی	Ø	می	دی	ی

«هه‌رمانی نه‌ویهر» په‌ی «نیر»ی:

نه‌ویهر	وته‌نا	وته‌نی	وته‌ن	وته‌نمی	وته‌ندی	وته‌نی
شناسه	ا	ی	Ø	می	دی	ی

ویہ ردهی دوور (ماضی بعید): «ہرمان» و «ویہر»ی: پھی «ہرمان» و «نیر»ی:

ویہر	کیاستہ بیہم	کیاستہ بیت	کیاستہ بیش	کیاستہ بیہا	کیاستہ بیشا
شناسہ	م	ت	ش	ما	تا
شا					

پھی «ہرمان» و «ما»ی:

ویہر	کیاستہ بیہم	کیاستہ بیت	کیاستہ بیش	کیاستہ بیہا	کیاستہ بیشا
شناسہ	م	ت	ش	ما	تا
شا					

«ہرمانی نہ ویہر» پھی «ما»ی:

نہ ویہر	وتیہینا	وتیہینی	وتیہی	وتیہینمی	وتیہیندی	وتیہینی
شناسہ	ا	ی	Ø	یمی	یدی	ی

«ہرمانی نہ ویہر» پھی «نیر»ی:

نہ ویہر	وتہ بینا	وتہ بینی	وتہ بی	وتیہینمی	وتیہیندی	وتیہینی
شناسہ	ا	ی	Ø	یمی	یدی	ی

ویله‌ده‌ی مهرجی (ماضی التزامی): «هه‌رمان» و «ویه‌ر»: پهی «هه‌رمان» و «نیر»: ی:

ویه‌ر	کیاسته‌بۆم	کیاسته‌بۆت	کیاسته‌بۆش	کیاسته‌بۆما	کیاسته‌بۆتا	کیاسته‌بۆشا
شناسه	م	ت	ش	ما	تا	شا

پهی «هه‌رمان» و «ما»: ی:

ویه‌ر	کیاستیبۆم	کیاستیبۆت	کیاستیبۆش	کیاستیبۆما	کیاستیبۆتا	کیاستیبۆشا
شناسه	م	ت	ش	ما	تا	شا

«هه‌رمانی نه‌ویه‌ر» پهی «نیر»: ی:

نه‌ویه‌ر	وته‌بۆو	وته‌بی	وته‌بۆ	وتیبیی	وتیبیدی	وتیبا
شناسه	وو	ی	ۆ	یمی	یدی	ا

«هه‌رمانی نه‌ویه‌ر» پهی «ما»: ی:

نه‌ویه‌ر	وتیبیوو	وتیبیی	وتیبیۆ	وتیبیمی	وتیبیدی	وتیبا
شناسه	وو	ی	ۆ	یمی	یدی	ا

ویهردهی بهردهوام (ماضی مستمر): «هه‌رمان» و «ویهر»ی: «نیر» و «ما»:

کیانای کیانینا	کیانای کیانینی	کیانای کیانی	کیانای کیانینمی	کیانای کیانیدی	کیانای کیانی	ویهر
ا	ی	Ø	یمی	یدی	ی	شناسه

«هه‌رمانی نه‌ویهر» په‌ی «نیر» و «ما»ی:

گیلای گیلینا	گیلای گیلینی	گیلای گیلی	گیلای گیلینمی	گیلای گیلیندی	گیلای گیلینی	نه‌ویهر
ا	ی	Ø	می	دی	ی	شناسه

نيسه‌ی هه‌وائی (مضارع اخباری): «هه‌رمان» و «ويه‌ر»: «نير» و «ما»:

ويه‌ر	کيانوو (مکيانوو)	کيانى (مکيانى)	کيانۆ (مکيانۆ)	کيانمى (مکيانمى)	کياندى (مکياندى)	کيانا (مکيانا)
شناسه	وو	ى	ۆ	مى	دى	ا

نيسه‌ی مه‌رجى (مضارع التزامى): «هه‌رمان» و «ويه‌ر»: «نير» و «ما»:

ويه‌ر	بکيانوو	بکيانى	بکيانۆ	بکيانمى	بکياندى	بکيانا
شناسه	وو	ى	ۆ	مى	دى	ا

نيسه‌ی به‌رده‌وام (مضارع مستمر): «هه‌رمان» و «ويه‌ر»: «نير» و «ما»:

ويه‌ر	کياناى کيانوو	کياناى کيانى	کياناى کيانۆ	کياناى کيانمى	کياناى کياندى	کياناى کيانا
شناسه	وو	ى	ۆ	مى	دى	ا

«هه‌رمانى نه‌ويه‌ر» په‌ی «نير» و «ما»:

نه‌ويه‌ر	گيلای گيلوو	گيلای گيلى	گيلای گيلۆ	گيلای گيلمى	گيلای گيلدى	گيلای گيلنا
شناسه	وو	ى	ۆ	مى	دى	ا

چەمە (مصدر) :

چەمەى سادە دوى جورين :

۱. پيشه و هەرمانو ئيسهى + اى :

ئوای (**لو + اى**) گيلای، خوای، زانای، توانای، نالای

سەرنج : وانای : وەنەى، کەنای : کەنەى

۲. پيشه و هەرمانو ويەردەى + ەى :

واردەى (**وارد + ەى**) مەردەى، کەوتەى، وتەى

هه‌رماني ئه‌مري:

نیشانه و هه‌رماني ئه‌مري: ب ه (تاك) / دي (كو)

ب + پگ و هه‌رماني ئه‌مري + ه:

ب + وان + ه: بوانه

ب + وهه + ه: بوهه

ب + وان + دي: بواندي

ب + وهه + ه: بوهه دي /

نهريکه ردهو ههرمانی:

ټه لف. به وه لگیر و «ن - نه»: ملوو: نه لوو - واردم: نواردم لوا: نه لوا

ب. به وه لگیر و «مه . نه»: وهروو: مه وهروو / ملوو: مه لوو

ئی وه لگیره پهی گردوو ههرمانه کا به کار نه لوو. پهی نمونهی نه تاومی و اچمی:

واردم : مه واردم

پهی ره حه تی کارو فیبرکه ردهی باشتهر ئانه نه پهی نهريکه رده و گردوو ههرمانه کا نیشانه و «ن - نه» ی به کار بارمی.

«نیر» و «ما» :

نیر: حەقەتین: تاتە، ھەسوورە، پیا، کور، ئەسپ

نیر: مەجازی: نان، ئاسمان، وەرەتاو، دیان

ما: حەقەتین: ئەدا، ژەنی، کناچی، والی، وەو

ما: مەجازی: دەفە، ئاوی، مانگە، تەوہنی

نیشانە کاو رەگەزو «ما» ی:

ئەلف: «ی»

ئەگەر رەگەزو واچیه نیر بۆ و بە «ە» کۆتاییش ئامە بۆ کۆتایی رەگەزو ماکەیش بۆ بە «ی»:

گەورە: گەوری گەورە: گەورەکی ویکلە: ویکلی چەرمە: چەرمی

ئانە: ئانی ئوونە: ئوونی ئینە: ئینی

ئی یاسا رازوانیە تەنیا پەي واچەهایە بە کار مەي کە ھاوئنام (سفەت) یان یاگەنام با.

ب: «ە»:

ئەگەر رەگەزو واچیه نیر بۆ و بە «ە» کۆتاییش ئامە بۆ کۆتایی رەگەزو ماکەیش بۆ بە «ە»:

گاو: گاوە باخەوان: باخەوانە یۆ: یۆو (یۆ چانیشا / یۆو چانیشا) قالئ: قالئە

مانگە: مانگە دیارەنە. «ە» نیشانە و رەگەزو «مای» ن.

سەرئنج: فرەتەرۆو ئا ناما کە کۆتاییە کەشا پیت و «ی» بۆ جە بواروو رازوانیو پيسەو

رەگەزو «ما» ی مامەلەشا چەنی کەرمی. پەي نمونەي:

ئاۋى: ئاۋەكى بارە. «ى» نىشانە و رەگەزو «ماى» ن.

ساۋى: ساۋەكى نەك ساۋەكە

سەرنج: ئەگەر سفەتيە ئاخىرىن پىتتش «ا» بۆ سفەتيە پىيائەنەن. ئەگەر گەرەكما بۆ
كەرمىش بە سفەتيە ژەنەنە، «ى» يەش پەنە زىا كەرمى.

-ماسا: ماسا (نير) ماساى! (ما) -ئاپيا فرە ماسان. ئا ژەنى فرە ماساينە.

-پىايە زانا -ژەنيە زاناى

-توانا (نير) تواناى (ما) / (پىايە توانان. ژەنيە تواناينە.) «تواناش فرەن (نير)»
«توانايش فرينە (ما)»

بىلايەن: شير، فيل. ھەم تاۋو شير يان فيلى «نير» بۆ ھەم «ما» (شيرەكە: نير /
شيرەكى: ما)

نیشانهو «کۆ»ی:

الف. «ی»: هەرد: هەردی / بان: بانى / کتیب: کتیبى

سەرنج ۱: ئەگەر کۆتایی واچیه «ا» بۆ پێسهو «پیا»ی «کۆ» وه کەش بۆ به «پیا»

سەرنج ۲: ئەگەر کۆتایی واچیه «ه» بۆ پێسهو «یانە»ی «ه» و واچە کەى وهختو کۆ وه کەردەى

لامشۆ: «یانى»

ب. «ا»: تەنیا دلى رستهينه به کار مهى: واچە پا کورپا. / ملى سەرو بانا /

سەرنج: نیشانهو «کۆ» و «ا»ی فرەتەر گنۆ دماو پالنهري (مضاف اليه): درهختو باخا /

یانەو ئاگایا / شۆتو مهیا

ج. «ان» ئى نیشانه فرەتەر جه شیعرهه به کار ملۆ:

یاران، دلداران نه تۆى دل داران بى یاد یاران، یاران مهویاران

واچە پا کناچانه.

-نیشانه و پالنریا و پالنهری: < و ی >

نشانه ی مضاف و مضاف الیه

پالنریا+«و» + پالنهر + «ی»

پیسه و:

کتیبو ئارژینی / شارو سنه ی

سهرنج ۱: ئە گەر پالنهر یا گه نام بۆ نیشانه و «ی» به کار نمارمی:

دلو من

سهرنج ۲: ئە گەر پالنهر به پیتو «ی» کۆتاییش ئامه بۆ دیسان «ی» به کار نمارمی:

کتیبو عه لی

سهرنج ۳: ئە گەر پالنریا ما بۆ، پیتو «ه» په نه زیاد که رمی:

ئاوه و هانه ی **ماساوه و پالنگانی**

ه (نیشانه و مای) + **و** (نیشانه و ئیزافه ی) + **هانه + ی**

-نیشانه وهسفی:

نام+«ی» + هاوه‌لنام: کتیی عال / دلی گه‌وره / کوری ئازا / یانه‌ی وردی

سه‌رنج ۱: ته‌گه‌ر نامی، کو بۆ هاوه‌لنامیچ بۆ به‌ کو:

یانی گه‌وری

سه‌رنج ۱: ته‌گه‌ر نامی ما بۆ، هاوه‌لنامیچ بۆ به‌ ما و به‌پیچه‌وانه‌یچ:

نییر: ما:

کوری زیره‌ک کناچی زیره‌که

خیاری گولانه‌ه ماساوی گولانی

کوری ئازا کناچی ئازای

دهنگو [د] :

دهنگو [د] پیتی سهربهوی نییه و فونیم ئاساو / د / ن. یانی جه ئهسله نه ههر / د / ن که وارپای وچی «leanation» یان لاوزیهی»ش سهر ئامان. بهلام چنه وچی ههنی که ته گهر دهنگو [د] به شیوه و / د / و نیووه بی مانای با. چی حالهته نه پهی ئاسانگیری جه فیرکارینه تاومی ئی وچانه که کهمیچه نی به شیوه [د] بنویسمی یا پاوه ره قینه به فونیتیکه کهیش (شیوه و نه کهیش) ئماژه کهرمی.

پهی نمونهی: «ئهذا» «ئاد» «ئاده» «ئادی» «به دهریا»

سهرنج: نویسه و وچه هایه پیسه و «واردی» یا «گرد» به شیوه «واردی» یا «گرد» ههلهن. پهی ئانهیه چه به / د / و نیووه یان [د] ههر یهك ماناشا هه و ئیمه تاومی وهختوو و نهینه به ههر دوه شیوه که وانمیشاوه. بهلام ته نیا به شیوه و / د / منویسمیشا.

ياگه نام:

ياگه نامی جيا:

ئاڏ، ئاڏه (ئاو، ئاوه)

تو

من

ئاڏي (ئايشا)

شمه

ئييمه

ياگه نامی لكا:

دشا

دئا

دما

دش

دت

دئم

ياگه نامی هامبه ش:

وئشا

وئتا

وئما

وئش

وئت

وئيم

نیشانە و «ئەشناس» و «ئەشناس»ی:

نیشانە و «ئەشناس»ی:

۱. «هکه»: پەي نیری: درهخته که / گاوه که

سەرئنج: ئە گەر کۆتایی واچیه «ا» یان «ه» بۆ «ه» و «ه که» ش لامشۆ:

پیا: پیا که / یانه: یانه که

۲. «هکی»: پەي مای:

که رگی: که رگه کی / ژەنی: ژەنه کی

نیشانە کاو «ئەشناس»ی:

۱. «یو»: پەي نیری: کورپو

۲. «یوه»: فرەتەر پەي مای: کناچیوه (یوه پەي نیریش بە کار مەي: کتیبیوه)

۳. «یه»: هەم پەي نیری و هەم پەي مای:

کورپیه کناچییه

بابیه ئەدایه

۴. «ی»:

کورپ

چلی نه په نا چلی نه په نا چلی چون ره قیب نیشتهن نه په نا (بیسارانی)

نیرگیتیو جه هه ورامیه نه :

من واله کیّم بهرده.

بهرده با «والی» مطابقت دارد نه با «من» از دو نظر:

۱. از نظر شخص:

بهرده (سوم شخص) = (والی سوم شخص)

۲. از نظر جنس (مذکر و مؤنث):

(**بهرده** مؤنث است) (والی مؤنث است)

در سورانی:

من خویشکه کهم برد.

فعل فقط از نظر شخص با مفعول مطابقت دارد.

نامی مانگه کوردییه کا به شوو
سۆرانی، کرمانجی و هه ورامی

۱	فروردین	خاکه لیتوه	نیسان	نه ورۆز مانگه
۲	اردیبهشت	گولان	گولان (تایار)	سه وزه مانگه
۳	خرداد	جۆزهردان	حه زیران (حوزهیران)	وارانبړ
۴	تیر	پوشپهړ	تیرمه ه (ته موز)	کۆپړ
۵	مرداد	گه لاوێژ	ته باخ (تاب)	گه لاوێژ
۶	شهریور	خه رمانان	نیلون (ته یلوول)	خه رمانه مانگه
۷	مهر	په زبه ر	جووتمه (تشرینی یه کهم)	ترازوو
۸	آبان	خه زه لۆهر، گه لاپێژان	مژدار (تشرینی دووهم)	گه ئاخه زان
۹	آذر	سه رماوه ز	کانوون (کانوونی یه کهم)	که ئه هه رز
۱۰	دی	به فرانبار	چله (کانوونی دووهم)	ئارگا
۱۱	بهمن	پێبه ندان	سه بات (شوبات)	پابېران
۱۲	اسفند	په شه مه	ئادار (تازار)	سیاومانگه

نموونه و شیعری هه ورامی

بیسارانی (۱۰۵۳-۱۱۱۳)

چراغم کامهن چراغم کامهن	مابهین دۆسی من و تو کامهن؟
نه عمرزەت عمرزەن، نه نامەت نامهن	مەر قاتی کاغەز، دوعاو سڵامهن؟
مەر پەرەیی کاغەز بریان جە شاران	سیاش بکەری پەیی دەردەداران؟
یا کاغەز بریان، یا مەلّا مەردەن	یا خو عارتەن، دۆس وە یاد کەردەن
غەمگین مەنیشە غەم بەدەر وە باد	فەلەک نمازۆ کەس وە خاتەر شاد
وەرنە یانی چیش بینایی چاوان	وەستەنت وەبیژ، بەندەیی بی تاوان

جەو بەیانەو جەو بەیانەو	حالتی پیم یاوان جەو بەیانەو
خالتی دیم جە بەین دوو بەیانەو	وە بانێ بەیان مەشنیانەو
حەکاکانی رۆ گرد بەیانەو	کئی دییەن مەغریب جە بەیانەو؟
هەتا (مۆستەفا) سەر مەنیانەو	هەروا بە حەسرەت ئەو بەیانەو

نالتەیی دەردەدار، بی ئاخ نەبو	دەروونی عاشق، بی داخ نەبو
عاشق تا دەمی جەفاش نەبو	بی جەفا، هەرگیز سەفاش نەبو
گۆل جە گۆلستان بی خار نەبو	بۆلبول جە عەشقیش بیزار نەبو

واسلّ به تهریق حەقیق نەبۆ
عاشقان بێ یار، مودار نەبۆ
حەقیق بێ مەجاز، تەحقیق نەبۆ
کۆکەنی فەرهاد، بێ مەیل نەبۆ
دەری خەیر پەڕیش، گوشار نەبۆ

هەر کەسێ عەشقی رەفیق نەبۆ
مەحزونی عاشق، بێ یار نەبۆ
تا مەجاز نەبۆ، حەقیق نەبۆ
شیوەی مەجنونی، بێ لەیل نەبۆ
هەر کەسێ جە عەشق دڵشاد نەبۆ

وەهاری رەنگ سەوز، زەرگون نمانا
عاشقان جە چەم، ھووناوان شانا
پۆلی نازداران، جەلادا جەمین
وەفر لانسار بەردەن وەبانا
عەرسە سەرزەمین، بەرگی سەوز پۆشا
رەنگی سیای تار، جە وێ بەردەو
عاشقان بێ ھۆش بەتەر شەیدا بی
بۆی عەنبەر مەدۆ، چوون زوڵفی دلبەر
بەرەزا نە پای پێزە وەفراوان
تۆق تۆق جەم بەستەن، وێنە زوڵفی لەیل

وەھار نمانا وەھار نمانا
بولبولان نەغمە پزگاری وانا
واراوە پێزە ھووناو وە زەمین
وەفراوان ھۆرزا، شەتاوان مالا
سەیلەت ھۆرپزا، شەتاوان جۆشا
داران رەنگی سەوز پەیدا کەردەو
سەنگەرچەمی گولتان، جە نەو پەیدا بی
ئەوێ وەنەوشە جە خاک ھۆردا سەر
نەورۆز گول کریان تاسە سەراوان
چنور کۆنە زێد لەیلاخان کەرد مەیل

وهلى دىوانه (سەددى ۱۸ و ۱۹ز)

يېزىيى ھۆزان يېزىيى ھۆزان	ھا بېم وه مەجنون يېزىيى ھۆزان
ئەگەر وه دۆزم بەيان دۆسۆزان	مەر ھەر نە ھەردەي نەژدەم بدۆزان
ئەگەر خەخواران نە يادەم باران	يا ھام نە ھەردان يا نە كۆساران
نە ھەر جايى خاك زەمىن پەر نەم بۆ	نە ھەر كۆ كۆمى وەحشىان جەم بۆ
ئەو جاگە جاگەي گريانى منەن	ئەو كۆما كۆمى ديوانى منەن
ئەر ديان يەككى نىشانەم نەبۆ	ئاسارى نە يۆرت ويرانەم نەبۆ
تاقى بزانان بى شەرت و شوونم	بى سەودا نە فكر ماواي مەجنونم

سەنگى ھەواران سەنگى ھەواران	سەنگى سىا رەنگ سفتەي ھەواران
مەلوول و ماتەم پەسمەندەي ياران	چوون من ھام شەرىك دەرد و پەژاران
تۆ سەنگى كۆبى يە كام ھەوارەن؟	يە پەي چىش رەنگت ئازىدەت بارەن؟
سفتەي سەوداي عەشق كامىن نەوھالى	بى دەنگ و بى رەنگ مات و مەلالى
تۆ جە داخى كى سفتەو سۆزانى	پەسمەندەي ھەوار كامىن ھۆزانى؟
پاست واچە ھىجران كىت نە دل داخەن؟	جە ھىجرانى كى بەرگت قەلاخەن؟
سەنگ وات سىابەخت ستم كىشى بەخت	پەروانەي پەشىو دووركەفتەي پاى شەم
مەر نەزانى لىلاوئىت لىلەن	نە ئەي جا مەسكەن گوزەرگەي خىلەن
يۆرت و چراگاي خىلى جافانەن	جاي عەيش و نىشات عەنبەر نافانەن
ھەوارگەي رەوئل خىلى مورادىن	ماواي شەوق و زەوق زەمزەمەي شادىن

پاییز کۆچی خێر مه‌یان وه دامه‌ن

ئێد که واتش پیم سه‌نگی بی دوان

زانام سفته‌ی شه‌وق ئه‌و شه‌م روخساره‌ن

منیش جه‌ هیجران شای شه‌م روخساران

ته‌ن چوون سیاسه‌نگ هه‌وارانه‌ن

ته‌شریف ماوه‌ران وه زی‌د و زامه‌ن

من جه‌ ئه‌و به‌ته‌ر لال بيم جه‌ زوان

داغدار و داغگای ده‌ست ئه‌و یاره‌ن

ها بيم وه هامراز سه‌نگی هه‌واران

پادشای غه‌مکیش غه‌مخوارانه‌ن

ئەز و خەم

- ۱- ئەز و خەم پىۋە گرتەنما برايى
 - ۲- گەداو شا چوون يە كا پەي باسو ئەشكى
 - ۳- نەزۇنىنى ئەول جار دل بە كى دەو
 - ۴- جە دۇنىنە، نمۇه، قەت من و تە
 - ۵- تەماو تۆم نەبرپنەو نمەبرپوش
 - ۶- نە تە ئەژنيت پرووزەو ئوفوو سۆنەيم
 - ۷- دىئو خەيرە پەرى من خۆ نەمەندەن
 - ۸- ئەر ئىنسافت چەنيم بۆنە، وە گەر نە
 - ۹- كلەش ساسى نەبو (سەيدى) رژو چەم
- نە خەم چىمە نە من چادىم جيايى
(بەرپو بەحرش) يوڭۇ لەنگىرو لايى
تە دل بەردت ئەزت گىرۆ تەمايى
«من اندر عشق و تو در بى وفايى»
هەزار سالىو هەزار پەنجىو دمايى
نە لۆمەو خەلگى من تۆم يىزايى
رەقىبى زىل سيارا! تا كەي جيايى
كە ساچوو ئەز چەنى (خواهى نە خواهى)
وەسيشۇ خاك و پاو تە، پەي بينايى

ھارە سەختەنى

- ھارە سەختەنى، ھارە سەختەنى
چى بولندىقېبال، ساحىب بەختەنى
تراشىدەي دەست، سەر ئوستادى باش
يادگار ئۆساي، قەدىم زەمانان
چمان تاشاي تىشەي فەرھاد بى
ئارۆ قىبلەو من بە لەنجەو لارە
شیرینەن نىشتەن دانە مەدۆ پىش
- تۆ خۆ كەم قىمەت، سەنگى سەختەنى
يار ئامان وە لات، جەھد و جەختەنى
جەستەت پورزەخم، قولنگەي سەنگ تاش
دەس ئاسى دەس كىش، خەياتەي خانان
دەستت جە نەمام دارى شمشاد بى
تەشرىفش وە لای تۆ ئامان ھارە
ھارەش ھار كەردەن دەور مەدەنۆ ویش

مه گیلۆ به دهو چون چه رخی چه پگهرد
 دوو لیمۆی وه شېۆش ته رخی شه مامه
 کهس چوون تۆ ئازیز جه لای یار نه بی
 تای تورپی زولفان سیای عه نبر بۆ
 ده خیلەن ده ستت به دهستی یارەن
 شیرین به سهد ناز مه کیشۆ دهسته
 دانهش مهسانی چوون سته مکاران
 تاقەت شی جه لام واتم ئەی هاره!
 تۆ دهستی شیرین دهسته کیشتەن
 تۆ پهنجەیی شیرین کهفتهنت وه سەر
 با من بنالوو روان تا شهوان
 هارهیی هه راسان هه ردهی هه رده گیل
 ئانه شیرینهن دولبەر دولستان
 به بهین و به قاش هیچ مه به خه ره
 چه نی کهس تا سەر هه رگیز یار نییهن
 کاتی مه زانی هۆرئیژا به قەس
 شی به ماوای ویش ته شریف به رده وه
 کۆتا بی سه دا و نه عه رته و ده نگت
 به دلەیی پر سۆز مهینهت باره وه

هه یاهووش گهرمه ن مه ناڵۆ جه دهرد
 جه جهشانا نه یه خه ی جامه
 هاره چی وهشی سا چی هار مه بی
 سەر ئاویتز که ردهن تا وه بانی تۆ
 پهنجەش ریش نه بۆ هاره هاوارەن
 دانه مه دۆ پیّت چون ئاوات واسته
 مه که ریش وه گهرد تووتیای شاران
 به مه ودای ئەلماس بای پاره پار
 ئاواتت بریان ناڵه ی چیشتەن؟
 چی ساریش نه بی زامانی خه تر
 زه دهی هیجرانم دهردم بی دهوان
 کهم دهرور ده نه ویت چوون دیوانه ی ویل
 دل چیت مه سانۆ به مه کر و داستان
 جه فاش سهد بارەن وه فاش یه ک زه ره
 یاری ساحیب شه رت وه فادار نییهن
 چوون بی بهینه تان جه تۆش کیشا دهس
 تۆش ئاستی وه لای داخ و دهرده وه
 بی قیمة ت گنای که ساس بی سه نگت
 پیچییای به دهرد دووری یاره وه

ئەوسا چەنى زام بى دەۋاي خەتەر مات مەبى بىدەنگ جە سەيدى بەتەر!

يا شېخ سەنعام

يا شېخ سەنعام، يا شېخ سەنعام	عاشق پەي تەرسا، من چوون سەنعام
بى باك جە تانەي، مەناو مەنعام	چوون يەعقوب داغدار، پەي ماي كەنعام
وامق پەي عوزار، زۆلف عەنبەرىنم	فەرھاد جە حەسرەت، خالى شىرىنم
جە بەھرام بەدتەر، من نەد پۆشم	گول ئەندام سەندەن، فام چەنى ھۆشم
مەجنونى لەيلم، بىابان گىلەم	عالم مەزانان، پەي لەيلى وىلم
زەدەي گول جەمىن، ۋەنەۋشە خالم	ھا جە لاش، ھۆشم، فىكرم خەيالەم
من چوون سالكان، راي عەشقم دايم	يا شېخ لاقەيدىم، جە لۆمەي لايم
نەۋاچان پى دەرد، ھەر من موبتەلام	سەد كەس ھا چوون من، بە ئايەي كەلام
ھەزار كەس ۋەي تەور، شىۋەش ئى بازين	نېم بە حەقىقەت، نېم بە مەجازين
تا مەجاز نەبۇ، حەقىق نەمەبۇ	حەقىق بى مەجاز، تەحقىق نەبۇ
ئەر حەقىقىيەن ئەر مەجازيەن	دلۇ من بە ئەر بە خوا رازيەن
گشت جە من فىشتەر حالشان فەنان	داخم ھەر ئىدەن ھەر پەي من مەنان
گرد جە ھامدەردى من حاشا كەران	سا خەلقان بەيان تەماشىا كەران
ئەر عاشق نەبان يە كسەر مەللاو شېخ	فتوا بۇ سەيدى سەر بېران بە تىخ

نەحمەد بەگ كۆماسى (خاڭى كۆماسى) ۱۲۱۳ - ۱۲۹۶

گلکۆى تازەى لەيل گلکۆى تازەى لەيل	ئارۆ شىم وە سەير گلکۆى تازەى لەيل
نە پايسى مەزار لەيلەكەى پەر مەيل	نە ديدەم واران ئەسرینان چون سەيل
شىم بە سەرىنش بە دلى پەر جۆش	سەنگى مەزارش گىترەم نە ئاغۆش
واتم دلىسۆزى قەيسى لۆنگ نە كۆل	موبارەكت بۆ يانەى بىدى چۆل
كۆچى بى وادەت كارى پىم كەردەن	بىزارم جگە گيان، رازىم وە مەردەن
سەر ھۆردەر نە خاك سەولتى خەرامان	من مەجنونى تۆم بەى تەور پىم ئامان
گەرەى نار عەشق دوورى بالاي تۆ	كارى پىم كەردەن نەونەمامى نۆ
وختەن چون قەقنەس ببۆم بە زوخال	شاد بۆ بە گەردم زەلان يا شەمال
من وینەى مەجنون خاتەر نە خەم كەيل	ھەر لەيل لەيلەن نە ھەردەى دووجەيل
خەمان، پەژاران، پەفيقى رامەن	چەنى جەفا و جەور دايم سەوامەن
سوپاي خەم بەو تەور ھوجووم ئاوەردەن	قافلەى فامم بە تاراج بەردەن
زامەتانی سەخت ئى دلى پەر ئىش	چون جاي مارانگاز زوخاو مەيۆ ئىش
شەو سەيلى زوخاو وە لايى جىمدا	كافر بەزەيىش مەيۆ وە پىمدا
وختەن وینەى قەيس لىوہى لۆنگ نە كۆل	تەن بۆ وە خۆراك وە حشيانى چۆل
سەوگەند بەو خالان فەيرۆزەى وەش رەنگ	بەو دەستەى زولقان پەشيويای پای سەنگ
بەو دانەى چل چەنگ تۆ تاتات مەكەرد	ئىسە پەشيويان چون بەرەزاي ھەرد
بەو ديدەى مەخمور ئاھوويىزى تۆ	بەو قەوسى قەتران شەپئەنگىزى تۆ
جەو ساوہ گەردش چەرخى پەر سەم	من و تۆ وەى تەور جيا كەرد جە ھەم
تۆش بەردەن پەى خاك سيای تەنگى تار	من مام پەى عەزاب جەفای رۆزگار

يانهم ويرانمن، دهردم ديويان
 شهوان زاري و شين، رږوان رږ ږډمن
 حالتي تو چوښن شاي وهفاداران
 جمو سهرای تاريك، پر خوف و خهتر
 نه سهردي ههواي سهردي سياسهنگ
 چ تهور مهوياري، چوښن قهرات
 جه تهغواي باهوۍ قهيسي وهرينت
 داخم ټو داخمن لهيلي خاتر تنگ
 ئيسه نه گهردش چهرخي نيلى ږهنگ
 سا پهي چيش سوۍ ماي ديدم تار نهبو
 تو خهريك قهر سيای سهردهني
 من تهنيا چون قهيس ليوهي خهم خهلات
 وهحاسل همر چهند شين و زاريم كهرد
 نه جهواب دا پيم، نه زهره دهنگ كهرد
 ديسان هم جه نو واتم ټهي دلسوز
 من وهي دلهي زار بي قهرارهوه
 هام نه سهرينت زار زار مهناټوون
 يه پهي چيش مهيلم جه لات كم بيهن
 نمهديم جواب نوختهي خال ينگهرد
 تو هيچ نيت وه قهيد بي قهراري من

چون ټاهوۍ تهنيا سهر ليۍ شيويان
 يه كجار وهسواسهي تهنيایي توۍمن
 كيۍن هام ږهفيقت سهبا و ئيواران؟
 مودارات چوښن لهيلي ناز پهروهه؟
 چ تهورن خالان فهيروزهي وهش ږهنگ؟
 كيۍن هام ږهفيقتي لهيل و نههارت؟
 كام سهنگي سيا ها نه سهرينت؟
 ټو دهستهي زولقان پهشيويای پای سهنگ
 بي ږهونهق بيهن چون نهقشي ږووي سهنگ
 زيندهگي جه لام زههري مار نهبو؟
 تهمام هسرهتان به گل بهردهني
 زينده مهگيلوون نه سهر ږووي بيسات
 نه پای قهر لهيل بي قهراريم كهرد
 يه كجار بليسم نه گهردوون ويهرد
 ههكيۍ دهرمان دهردي مهجنوون دوز
 وهي جامهي سيا يهخه پاروهه
 خاكي يانهي نوټ وه ږوخ مهمالوون
 مهر عهد و پهيمان جه يادت شيهن
 مهعلوومن مهيلم جه لات بيهن سهرد
 جه ټهلهوډاي سهخت شين و زاري من

دیم دهنګی ئاما جه تۆی خاکمهوه	جەو یانە ی تاریک سههمناکمهوه
ئاما نه گۆشم چون ههرده جاران	واتش ئه ی مهجنوون سیا ستاران
سهوگه‌ند بهو خودای فمردی بی هه‌متا	وه بی وه‌عد کمرد ، قه‌یس جه له‌یل جیا
خانمی خاک بهو تمور مه‌حبووسم که‌رده‌ن	نازدارانی ویم جه یادم به‌رده‌ن
رای جه‌واب نییه‌ن.. دل بی‌تقهراره‌ن	فره‌سەنگ و خاک وه‌جه‌سه‌م باره‌ن
جه‌ته‌ئسیری خاک هه‌وای سه‌ردی سه‌نگ	رای جه‌واب نییه‌ن چه‌نیت که‌روون دهنګ
به‌ئێ هه‌ر چه‌ند شین، زاری مه‌که‌ری	هه‌رچه‌ند سه‌ر وه‌سه‌نگ سیا مه‌ده‌ری
فائیده‌ش نییه‌ن سوود نه‌دارۆ پی‌ت	بشو زاری که‌ر په‌ری به‌ختی ویت
په‌ی چی؟ ئی دنیا خه‌یلی بی وه‌فان	جه‌ته‌خوای وه‌فاش دايم هه‌ر جه‌فان
که‌س جه‌قه‌یدی دام مه‌رگش نه‌ره‌سته‌ن	یه‌ک یه‌ک وه‌زه‌نجیر عه‌ییاری به‌سته‌ن
هه‌ر جه‌رۆی ئه‌وه‌ل، تا وه‌رۆی مه‌حشر	هیچ که‌س جه‌دامش به‌ر نه‌شییه‌ن وه‌به‌ر
هه‌ر که‌س دل‌شاد بو به‌ی دنیا ی بی پۆ	ئاخر په‌شیمان، په‌نجه‌رۆ مه‌بو
هه‌ر چه‌ند په‌ری من تو ئه‌لوه‌داته‌ن	ئاخر، سه‌ره‌نجام ئی جاگه‌جاته‌ن
تا داد و بی‌داد هیجرانی پالات	مه‌هروومی دیدم نه‌گه‌رد پالات
نه‌مانۆ وه‌دل عه‌رز که‌رو وه‌تۆ	با نه‌شو وه‌حشر چون شی وه‌گلکو
«ئه‌حمه‌د» په‌ری کوچ شای جه‌مین جامان	ره‌ستاخی‌ز که‌رو تا مه‌رگ سامان

نموونیوه جه شیعره‌کاو **شانامه‌ی** (رؤسه‌م و به‌ور به‌یان)

به ئه‌رکو مانیایی «د. بیرووز چه‌مه‌ن‌نارا»

فهرد بی هه‌متا بی یار و یاوه‌ر
 بیستوون که‌یوان هه‌ی لایه‌زال
 بی چوین و چرای منه‌زه جه عه‌یب
 سازنده‌ی شاهان جه‌مع زیبا و زشت
 بده‌ری پرشت نه‌زمم وه زووان
 نه‌وه‌ی که‌ی قوباد پاتشای سه‌روه‌ر
 مه‌نووچیر نه‌روی ته‌خت زه‌رنگار
 مدران نه‌خزمت پاتشای سه‌روه‌ر
 وه‌و که‌مه‌ند خام بی نه‌ندیشه‌وه
 وه‌و سام و هه‌یبه‌ت شیران ته‌رزه‌وه
 خرووشان نه‌پای ته‌خت زه‌رنگار
 ته‌خت و به‌ختمان ته‌مام چی وه باد
 نامش مه‌نشوورن وه به‌ور به‌یان
 شه‌ق مه‌ده‌ی ده‌ریای به‌حر عومانی
 مافیها که‌ردن وه قرچه‌ی قه‌قنه‌س
 زووانه‌ی ناگر وه دم مه‌کیشو

ته‌مام مه‌سووزوو به‌وینه‌ی نه‌یسان
 واتش ناموه‌ر جه‌نگی جه‌وانان
 مه‌چوون وه نه‌به‌رد روو وه روو کافر
 سه‌ر وستهن به‌وار هه‌یچ نامان وه ده‌نگ
 ناما وه مه‌جس شاه‌زه‌مانه
 واتش ده‌لیران ئه‌ر هه‌ی پاله‌وان
 پاره‌ش مه‌که‌رو وه مه‌ودای خه‌نجه‌ر

نه‌وه‌ل ئبتدا به‌نام نه‌کبه‌ر
 دادره‌س دیوان په‌نجا هه‌زار سال
 صاحب خه‌زانه‌ی پشت په‌رده‌ی خه‌یب
 به‌خشه‌نده‌ی قوه‌ت پاله‌وانان گشت
 نمیدم وه تـوـن پاتشای شاهان
 شه‌رحی جه‌کردار شاهان جه‌ی وه‌ر
 رووژئ نه‌واده‌ی فه‌سل نه‌و وه‌هار
 جه‌م پاله‌وانان نه‌پای ته‌خت زه‌ر
 وه‌گورز و نه‌سپاب گران کیشه‌وه
 مدران وه‌و ده‌ماخ خه‌یلی به‌رزه‌وه
 ناگا تایفه‌یی جه‌هندی دیار
 واتشان هانا نه‌وه‌ی که‌ی قوباد
 به‌ور سیاه‌ی لیمان بی عه‌یان
 هه‌فته‌ی یه‌ک ده‌فه به‌ور به‌یانی
 جه‌سی فه‌رسه‌خی مه‌کیشو نه‌فه‌س
 شه‌ره‌ر نه‌ده‌هان ده‌مش مه‌جوشو

کوئ و سه‌نگ و دار ته‌مامی یه‌کسان
 مه‌نووچیر ری که‌رد وه پاله‌وانان
 کیتان وه وینه‌ی شیرانه‌ ده‌ستوور
 نه‌و ده‌مدا ته‌مام شیران زوور چه‌نگ
 رؤسه‌م نه‌و ده‌مدا جه‌مه‌کته‌ب خانه
 جه‌نوو مه‌نووچیر ناما وه زووان
 کی مه‌چوو وه جه‌نگ به‌ور ناموه‌ر

نەسلەن يەككىشان نامان وە زوان	سەر وەستەن بە وار تمام دەلىران
نەو دەمدا رۆسەم ھەوریزا وە پا	سوجدەي ئەدەب کرد نەری پاتشا
واتش پاتشا وە عەون يەزدان	وہ یومن ئقبال نەوہي کەي کەيان
سەر بەور بەد ماوەرۈوم پەریت	وہ عەون يەزدان و وہ ئقبال ویت
زال زەر ژنەفت ھوریزا جە قین	وہ یری رۆسەم دا کەردەش قاو و قین
سەد تازیانە پیکاش بەو تەعەب	واتش بى ئەدەب بچوو وە مەکتەب
جەم پالەوانان نہ رائ ریشخەن	قاقاي خەنەيان وە بى چوون و چەن
واتن وە رۆسەم جەھان پالەوان	مبارەکت بۆ خەلات شاھان
ھەوریزا وە پا رۆسەم دەلىر	ئاما وە بیروون وە خاتر زەویر
جە نوو مەنووچیر روو کەردەش وە زال	واتەش زال زەر ئەي ساحب گووپال
ئەمیدم وە تۆن ئەي کارە کەری	علاج دەردم تو دەرمان کەری
سپا بکیشە چوون جار جارن	براھى بوو وە جەنگ بەور بى ئیمان
وہ فەرمان شا دەردەم زال زەر	پەری جەنگ بەور جەم کەردش لەشکەر
بشنەو جە رۆسەم شیر گەردەن بەرز	جەو دما لوا وە نەزد گوودەرز
تەمام ماجەراي جە پا تا وە سەر	واتش وە گوودەرز بى خەوف و خەتەر
واتش من وە جەنگ زال زەرھانى	ھەم مەکەرۈوم فەتھ بەور بەيانی
کەردش قین و قار تون بى وە رۆسەم	پیکا نہ بەدەن تەرکە وەو ستەم
رۆسەم وەي تەور دى جووشيا وە جووش	زیلەي وە ستەم دا نہ بەناگوش
گوودەرز جە زەرب مشت جان پالەوان	بى ھووش بىو دەردەم نہ خاک بى خەلتان
چوون کە لەلەش بى جەھان پالەوان	سەر گوودەرزش نیا نہ ڕوى یران
ئاوردش وە ھووش ئاما وە گوفتار	گوودەرز وات پەنش پالەوان کار
حەقا مەردەنى ھەم پالەوانى	مەکەري تو فەتھ بەور بەيانی
جەو دوما رۆسەم شیر ناموہر	دەر ساعەت چەنى گوودەرز سەرۈہر
ئەساسەي نەبەرد پووشان وە بالآ	پەنا بەردشان وە زات ئەللا

سوار بیون وه زین بی شوون و نهحوال
 یوان وه جای چادر کهردهن پا
 لوا نه جلّهو پهری جهنگ زال
 نیشن نهو مهکان وه عهزم داوا...

مهولهوی (۱۲۲۱-۱۳۰۰)

پیشانیم هموس زانووش جازمن	تهعزیم جهناب پیری لازممن
بالا کهردهوه مهیل نهو لای پهستی	وردیکلانمن دهرواجهی ههستی
مهعدرومی! کردهی بهدی ههزار تهرز	زانوی تومیدت ناوهرۆ نهو لهرز
نهو کس مزانوو سهتتارهن ئارۆ	جهو بوزرگتهرهن شو نهو رۆت نارۆ
سفیدیت قهلغان پهی پرووی سیات بۆ	کهمانیت شهفیّع تیر دیات بۆ
نهبۆ پیری و تمن ناتهووانیت	وهی دوو فهردهوه ئاو دهس جوانیت
عهزام ئهر سهد جه ههد بهرشیهمن	جه پروو سیاییم گرانتهر نییمن
من که خهجالتهت خزمهت ئاما پیتم	جهههمن سهد سال دۆزهخ بۆ وه جیم
موترب، بۆ وه داد دلگیریموه	پیری ها ئاما وه پیریموه
نهوات ویرانهی دل کهرۆ ئاوا	چهنی بهستهی فهرد بیساران ماوا
«ئینه گرد جه وهخت نادانیم بییمن»	«فهل سهرمهستی جوانیم بییمن»
«ئیسه ها جه گشت پهشیمانیم بهرد»	«وادهی پیریممن جوانیم ویهرد»
«کوچ دواپیمن، یوانم نۆبه»	«نۆبهی تۆبهمن، کهرم دار، تۆبه!»

ياران، دلداران نه توّی دلّ داران بے یاد ياران، ياران مہوياران

مهستوره خانم (۱۲۲۰-۱۲۶۴ ک.م)

سپینهر کهچ گهرد سپینهر کهچ گهرد	داد جه دهس تو سپینهر کهچ گهرد
مهسنه گای عهیش کیّت وه تاراج نه بمرد؟	مه جلیس شادی کیّت به تال نه کهرد؟
دلئی کیّت جه غهم تو نه کهرد ناشاد؟	خهزانهی سرور کیّ نه دای وه باد؟
نونه هال عومر کیّ نه کهردی پهی؟	وه یانهی کام کهس تو نهوستی وهی؟
جه نهخل وجود نهورس نه هالان	کام مهردی وه جهور نه کهردی نالان؟
هر کۆ جهوانیّ صاحب تهخت و تاج	گولباغچهی عومرش نه کهردی تاراج؟
خوسوسدن خهسرهو شای کهمهر لالم	مایهی نیقتیدار عومر و نیققبالتم
سروری خاتر غهمگین و ریشم	نه یاگهی گشت کهس: بیگانه و خویشم
جه راگهی جهفا و حيله و مهکر و فن	نهخل جهوانیش کهردی ریشهکن
نه سدرای تاریک کهردی دهستاخش	بهردی وه غارته شادی و دهماخش
بدیه جهفای تو گهردوون تا چهندهن؟	ههزاریّ چون من بیّ ساحیب مهندهن
سا تویچ وینهی من دهروون سیا بای	بی بههره و بیّ عهیش هر نه عهزا بای
فهلهک نه جهورت زار و سهرگهردان	وهختن چون دهیری بشوون وه ههردان
نهی زولم سهنگین نهی بیّداد تو	هر مهواچهوون: داد، هر مهکروون رو
والی زی شوکته یوسف لهقام رو	نهسکهندهر شوکته، حاتهم عهتام رو
هوزهبر بیّ باک روی مهیدانم رو	فهخر دوودمان نهرده لانم رو
جهمشید سانی فرهیدوونم رو	نیسه گیر دام قهبر دوونم رو

شەمەع شەبەستان خەسرەوخانم رۆ	مایە شادی و شەوق کوردستانم رۆ
زوبدە ی والییان والّا جاهم رۆ	(فخر الولات)م موهر شاهم رۆ
جەوان نەورەس با نگیتم رۆ	مایە دڵوەشی دنیا و دینم رۆ
شاھ لال کەمەر هەم لال بەخشم رۆ	سانی تەھمەتەن ساحیب رەخشم رۆ
لال بەخش، خۆم فیدای لال بەختانت بام	فیدای بەزم عەیش مە ی نۆشانت بام
خەسرەو، ئامانەن فیدای نامت بام	دەستاخی هەزار قەید و دامت بام
فیدای دوو دیدە ی مەست و مەخموروت	قوربان رەنجش تەن رەنجوورت
قوربان نالە ی زار و زگارت	فیدای زەلیلی دەست نازارت
خەسرەو خۆم فیدای نەوجەوانیت بام	فیدای تاج و تەخت خەسرەوانیت بام
فیدای جەوانیی کام نەیاوات بام	فیدای مال چۆل (خەسرەوانا)ت بام
فیدای کەنیزان بێ ناز مەندەت بام	فیدای غولامان سەرئەفگەندەت بام
سەرگەرد سوپای بێ سەردارت بام	خەسرەو وێم قوربان کەچی کارت بام
فیدای جەوانیی ناتەمامت بام	شاهم، بەسەر گەرد عەقل و فامت بام
قوربان خەلۆت بێ خەسرەوت بام	فیدای بەزم و عەیش پۆژ و شەوت بام
فیدای تەپل و کۆس پۆژ جەنگت بام	ئیسە خامۆشی سەرای سەنگت بام
خەسرەو هۆردارە سەری نەمی خاوە	ویلایەت خاپوور، خەلۆت خاوە
سوپای نێزامت مەندەن بێ ساحیب	عەمەلە و ئەتباع، دەربان، حاجیب
بە تاجت، تەمام بێ ناغە مەندەن	دڵ مەلۆول جە غەم، لەب بەستە خەندەن

فیدات بام داخان گشت وه خاك بهردی	یه چه مهرگئی بی! بی واده کهردی؟
ئییمت وست بییکهس ویت به جوانی	دل کهندي نهی دههر پر حیلهمی فانی
شاهم، سموگه‌ندم به بهزم و باده‌ت	قه‌سهم بهو مهرگ بی وخت و واده‌ت
ثانی ده‌قیقه نییمن قهرارم	پهی نهوجدهوانیت همر شینه‌ن کارم
نهر له‌حزهی غوسسه بهر بشوم نه دل	منیچ بی واده سهر بنیوم وه گل
فیدای نهو شموکمت خه‌سره‌وانیت بام	قوربان مه‌جلیس کتاب خوانیت بام
ئییمه بگیلین نهی دنیای پر جهور	خه‌سره وه ناکام سهر وه سدرای قهور
تو مدیلت دایم وه چه‌نگ و نهی بی	بهی سدرای تاریک دلوه‌شیت کمی بی؟
جه دیده کوربام زوانم بو له‌نگ	چوون قهرارتمن تو نهو قهور ته‌نگ؟
جای بالش قور چی‌شمن بالینت؟	کی همن بو مونس شهوان نالینت؟
ته‌ساسهی خاوت کی مه‌کهرؤ ساز؟	نهو سدرای تاریک کی مه‌بوت هامپاز؟
ئیسه خاپوورن سارا و توتاغت	خاموش و بی نورر شمع و چراغت
کوربام پهری عومر به سهر نه‌وهرده‌ت	پهی عه‌یش دنیای ته‌مام نه‌کهرده‌ت
خه‌سره‌وم، یه جهور دنیای بی وه‌فان	وهر نه من بی تو پهی چی‌شم نی گیان؟
فه‌لک، واژگون پاره پاره بای	سا تو‌یچ وینه‌ی من سیاچاره بای
کارت همر جهورن چهرخ سفله‌ی دوون	به حق عه‌لی بیای سهرنگون
مه‌ستوره، نه جهور دنیای پر ته‌زویر	نه جای ته‌قریره‌ن، نه یاگهی ته‌حریر
بنیشه ناشاد چه‌نی دهرد و غم	تا که روو بنیه‌ی به سدرای عه‌ده‌م

شیعر و زاروڻا

داوود غهفاری (ثارو)

کتیب

دل ودهشیما کتیبهن	کتیب کتیب کتیبهن
ئاوی مدو گولیم	روشن کهروو دلیما
گول و پیسو زهمانی	لوه گم به نه زانی
نزیك تهرا به خواي	دل و دهرن به وانای
وانای و ئازای و ژیریئی	وتهن رویش فریئی
پهی وهلکهوتهی موانا	دهردهو جهلی مزانا
گهوره و جوان و وردی	ئیمه زاروئی کوردی
مدیهیمی پهی وهلاتی	پیسه و نوقلی و نهباتی
وانای دهر و نه جاتش	کتیب کهرمی خهلاتش

جگهره

پوکهی گلوه کیش میشو	تاته لهم جگهره کیشو
وتهی ما پهی نمازو	شهوئی تا ساحیی قوزو
ژییری جگهره مه کیشا	تاته عیبا تر وه سشا
به ماشین و به یانه	کارکهره دهش به نانه
پهی وهلکهوتهی بوانمی	پوول بو قه لهم پسانمی
تاته هه راله و ساوا	دنیا ما بووه ئاوا
دژمه نی زارو لانی	جگهره چهنی قلیانی

وهيولئ

ريكهو پيڪهو ٿهوينا	من وهيولئه چهه كهوينا
چههم ٽجو بلوورا	گجيه كهه زهره و سـوورا
مووسنوم هورم گيرونه	دوسهم ناميش هيرونه
چيرو پهتوه جوانه كهيش	بهرونيم پهي يانه كهيش
ماچو كچله شيرينيم	لا ويشهنه مووسنوني
جارجار قيني كهروني	دهس و پلسم شوروني
گيريو مدو ٿو سهرهه	ميخه كي كهرو وهرهه
پهي بازاريم بهروني	بهناز دهسم گيروني
ماچو چهمله و ٿهدالي	وهختو يانه كولالي
پهيش كهروني گروگال	منيچ چوون كورپهي يهه سال

ٿهءا

عوسمان محمده ههورامي

چهه و گيان و دلهمني

ٿهءالي گيان گولهمني

ٿهءام ههر ويش ٿهءانه

وينهت نييمن دنيانه

تەمەن تەمەن ... تەپەو پايات تەرمو تەمى تاونۆۋە
بەنەن بەنەن ... گەرماو دىيات ۋەرمو ۋەروى پاونۆۋە

پىواو پىواو ...

پىۋن پىۋن ...

زىسان مەزىن

مەردەي درۆن

ھانە ھانە ...

نور بە نور و

دەرە دەرە ...

يانە يانە ...

پۇچىن پۇچىن

بەرە بەرە ...

باخچە باخچە ...

مىچىلى مىچىلى

كىناچىلى كىناچىلى ...

تۆ ۋەنى

ژەرەژ ژەرەژ ... ژىۋاي ژەنى

ھامىن ھامىن ... تۆ تاتەنى

تۆ ھانەنى

ھەۋار ھەۋار ... ھەر تۆم ھەنى

ھەر تۆم ھەنى

« بیدەنگی لیپاولیپەن جە نەواچیا یە کام »

پە ی دلتەنگی یە کاو من

وا...

گۆرانییۆ چرۆ

ئاسمانی پەرەسارە

ئاواتە کام چەم نمارۆ!

هەر کلۆه وەرۆیۆش بە هەرسیۆه نەتکیای مانۆ

بیدەنگی لیپاولیپەن جە نەواچیا یە کام

نەجوو ئیا یە کام

ئا قسێ کە هیلا ی

ناماینی وەرۆ لچام

هەر چی بیدەنگی چەنە حەقیقەتەما شاریانو

حەقیقەتۆ شاریانو

شیعرەو مارگوت بیگیلی

هۆرۆه گیلنای بە فارسی: ئەحمەدی شاملو

هۆرۆه گیلنای بە هەورامی: مەنسور رەحمانی

فرهنگ لغات و اصطلاحات هورامی

فهره‌نگو واچه و واچه‌زای ههورامی

به‌لگه ، بۆنه ، په‌وکه (-Bałga :(Bona- Pawka <u>بۆنه</u> و <u>ئانه‌یه</u> ئامانی(بدین دلیل آدم / <u>په‌وکه‌ی</u> پاسمه که‌رد(بدین دلیل این کار را کردم) در هردو مورد «بۆنه» و «په‌وکه» حرف اضافه‌ی مرکب هستند. این دو لغت در گذشته‌ی زبان هورامی فقط بدین صورت کاربرد داشته‌اند. در اینجا «بۆنه» و «په‌وکه» به صورت اسم به کار رفته است و از حالت حرف اضافه خارج شده است. په‌وکه و من پهی ئی کاریه ئانه‌نه که ... دلیل من برای این کار آن است که ...	دلیل:
ویرپێک، وه‌رپێک، پییکه ، مه‌رام (-Wîrpêk Warpak-Pêka- :(Maräm هدف در اصل به معنی «جای برخورد تیر» است. هر سه لغت فوق نیز ترجمه‌ی دقیق واژه‌ی هدف هستند، با این تفاوت که «ویرپێک» مربوط به «هدف ذهنی» و «وه‌رپێک» به معنی «هدف عینی» و «پییکه» شامل هردو مورد می‌شود. تساهلاً	هدف:

می‌توان هر سه اصطلاح را به جای واژه‌ی هدف به کار برد.	
گوْشه (Goşa)	زاویه:
کۆلّه که‌یی، کۆلّه کی (Kolākayî- Kolākî) «کۆلّه که» در هورامی به معنی «ستون» است. واژه‌ی «کۆلّه کی» نیز به جهت سهولت در تلفظ پیشنهاد می‌شود.	عمودی:
دیمه کی (dîmakî): دیمه ک: در اصل تنه‌ی تراشیده‌ی درخت است که به شکل افقی در دل دیوار قرار می‌گیرد.	افقی:
ئه‌رینی (Aranî):	مثبت:
نه‌رینی (Narênî):	منفی:
ئه‌نجام (Ancäm- Barham): به‌رهم،	نتیجه:
ئێژه (Êja): «ئێژ»: بن مضارع فعل‌هایی همچون «میژۆ، ئێژان و..» است به معنی ارز و «ه» پسوند نسبت است.	ارزش:
ئێژا (Êjä): دارای ارزش ارزشمند محترم	محترم:
که‌شوه‌وا (Kaşûhawä):	فضا:
ئه‌گەر (Agar)	احتمال:
کاروبار (Kärûbär)	امور:

نخبه:	بلیمهت (Bəlîmat)
بهداشت:	له شساقی (Laşsâqî)
جسمی:	له شی (Laşî)
پرسش:	په رس (Pars)
مسئله:	گرفت (Gərəft)
فاعل:	کارا (Kärä)
مفعول:	وهر کار (Warkär)
جمله:	رسته (Řəsta): په ژمه کەش رسته ن: پشم را ریسده است: «رسته»: به هم بافته شده، به هم ریسیده، مجموعه چند کلمه در کنار هم.
ضمیر:	یا گه نام (Yäganäm)
فعل:	هه رمان (Harmän)
حجم:	بارسایی (Bärsäyî)
مستطیل:	لا کیشه (Läkêşa): نوعی قالی مستطیلی و نیز کش آمدن یک ضلع مربع
مربع:	چوارلا یه کسان (Çwärläyaksän)
ضلع:	لا (Lä)
اعشار:	دهیی (Dayî)
زاویه:	گۆشه (Goşa)
آینده:	دمارۆ (Dəmäro)
متراکم:	چر (Çəř)

توافق:	سازایی (Säzyäy)
منطق، منطقی:	راویر (Řäwîr)، ژیرانه (Jîräna): پا: راه، ویر: اندیشه. راه اندیشیدن: منطق
مدرن:	تازه‌گه‌ری (Täzagarî)
عقل:	ئاوهر (Äro): مه‌ئاوهریو: (می‌فهمد) ئاوهریان: عاقل شده‌است.
نظریه:	ویروکه (Wîroka)
مرحله:	خولگه (Xulga)
مفهوم:	یاوین (Yäwîn): یاوانینه: فهمیدم. یاوای: رسیدن، مجازاً فهم کردن، یاو: بن مضارع + ین (پسوند نسبت)
محتوا:	دلیگر (Dälêgər)
کنجکاوی:	کونجکول (Kunckol)
اصرار:	رکه (Řeka)
مهم:	وهرچه‌م (Warçam): (آن چه به چشم می‌آید.) «وهرچه‌م» در معنی کنایی به معنی «مهم» است.
اهمیت:	وهرچه‌می (Warçamî)
دانشجو:	وانیار (Wänyär)
دانش‌آموز:	مسیار (Mäsyär):

ضرب‌المثل قدیمی هورامی: «ته‌ژنه‌ویه‌نشو نه‌مسانش»: شنیده‌است و یاد نگرفته‌است. مسیای: (مصدر): یاد گرفتن	
چه‌مداری (Çamdärî)	مراقبت:
سه‌رچه‌مه (Sarçama)	منبع:
شیکاری (şîkärî)	تحلیل:
وردوینی (Wərdwînî)	دقت:
دوره‌تان (Daratän)	عرصه:
په‌ره‌دای (Paradäy)	گسترش:
به‌دوره‌تان (Badaratän)	گسترده:
هۆرگۆز (Horgoz): در اصل به معنی برکشیدن آب است از چاه یا ...	استنباط:
ئه‌وه‌کۆلەر (Awakolar)	محقق:
ئه‌وه‌کۆلیای (Awakolyäy)	تحقیق:
نرخنای (Nərxnäy)	سنجش:
هۆرکه‌وته (Horkawta)	استثناء:
په‌گه‌زین (Řagazîn)	اصل:
پاسه‌وراس (Řäsawřäs)	مستقیم:
وه‌په‌رچ (Warparç)	واکنش:
ئاژه (Äja)	وضعیت:
دلیده‌ق ده‌ق (Dəlêdaq)	متن:
یه‌هه‌رداری (Yahardärî)	شجاعت:

واژه:	واچه (Wäça)
گفتمان:	باسوات (Bäswät): Dəscursa در زبان فرانسه به معنی «بحث» است و اصطلاحاً اتمسفری فکری است که مردم یا بخشی از اجتماع را وادار به بحث و تفکر در آن اتمافر می کند. «باس»: هورامیزه شده ی «بحث» است و «وات» به معنی «گفت»: موضوعی که در مورد آن بحث و گفتگو ایجاد شود.
شکل:	گرااله (Gräla)
مرکز (مرکز اداری):	دلینگه ، (Dəlênga)
مسئولیت:	وهرپه رسی (Warparsî)
بحران:	گیچه ل (Gêçal)
تحول:	وارای (Wäräy)
شاعر:	هونیار (Honyär)
شعر:	هونیا (Honyä)
متمرکز:	چه قبینیا (Çaqbînyä)
موسسه:	ئه ره مه رزیا (Aramarzyä)
اداره:	کار گیل (Kärgêl)
مشخصات:	دیار مه ندی (Dîyärmandî)
تعمیم:	ته نه دای (Tanadäy): ته نه ی: بافتن (تار عنکبوت) و گسترش آن

پەرەدای (Paradäy)	توسعه:
پەنەواز (Panawäz)	ضرورت:
گلیرگە (Gälêrga)	محل اجتماع:
یوگیرتە (Yogêrtay)	اتحاد:
یەکانگیری (Yakängîrî)	انسجام:
راویش (Řäwêj)	مشورت:
وینگا (Wîngä)	دیدگاه:
راوین (Řäwîn)	راهنما:
ئەووەنە (Awawanay)	مطالعه:
پەییوەندیار (Paywandîdär)	مربوط:
پیمانە (Pîmäna)	معیار:
جمنەر (Cəmnar)	محرك:
هاندەر (Händar)	انگیزه:
هاندای (Händäy)	تحريك:
نەتەو (Natawa)	ملت:
سەپنای (Sapnäy)	تحميل:
لادای (Lädäy)	انحراف:
ساچای (Säçäy)	تسامح:
ئاسانگیری (Äsängîrî)	تساهل:
ئەرەمدرای (Aramədräy)	ايستادگی:
گردگیر (Gərdgîr)	عمومی:
قورخ (Qorəx)	انحصار:
قورخگەری (Qorəxgarî)	انحصارگرایی:
بۆنە (Bona)	مناسبت:

د لینه شیهی، سامانسا (Dələnaşîyay, (Sämänsä	نابود:
ئهوه شۆردهی (Awaşorday)	هجو:
ئهوه گیلنای (Awagêlnäy)	روایت:
ئهوه گیلنەر (Awagêlnar)	راوی:
لیلی (Lêlî)	ابهام:
پاوه بهر (Řäwabar)	مدیر:
پاوه بهردهی (Řäwabararday)	مدیریت:
پاوز (Řäwəz)	مجری:
پاوسته‌ی (Řäwəstey)	اجرا:
قسه وباس (Qəsawbäs)	گفتوگو:
که‌سیه‌تی (Kasyatî)	شخصیت:
ژیوای نامه (Jîwäynäma)	زندگی نامه:
ویناگا (Wêägä)	خوداگاه:
ناویناگا (Näwêägä)	ناخوداگاه:
واسته (Wästa)	استعاره:
یوشیهی (Yoşîyay)	تشبیه:
ململانی (Məlməlänê)	کشمکش:
واچەر (Wäçar)	گوینده:
وهرئاما (Warämä)	شرق:
وهرئاوا (Waräwä)	غرب:
سه‌رلا (Sarlä):	شمال:
معمولاً شمال در نظر مردم طرف بالا را به ذهن متبادر	

می‌سازد و «سه‌رلا» نیز دقیقاً به همین معنی است.	
وارلا (Wärlä): معمولاً شمال در نظر مردم طرف بالا را به ذهن متبادر می‌سازد و «سه‌رلا» نیز دقیقاً به همین معنی است.	جنوب:
زایه‌له (Zäyaġa)	انعکاس:
زایه‌له (Zäyaġa)	پژواک:
خیز یای (Xêzyäy)	جنبش:
تنوتیژی (Tənûtêjî)	خشونت:
پاشوست (Päşwəst)	ذخیره:
په‌شتگیری (Paştgîrî)	حمایت:
نمانه‌ر (Nəmānar)	نماینده:
هۆرچنییه‌ی (Horçnyay)	انتخابات:
پازان (Řäzän): کسی که دانای راه و روش است.	صاحب‌نظر:

ویرمه‌ند (Wîrmand)	متفکر:
رووبه‌ر (Řûbar)	مساحت:
گرمیانه (Gərîmäna)	فرضیه:
راورده‌سم (Řäwřasm)	آداب و رسوم:
ژیوگه (Jîwga)	محیط زیست:
رووکه‌شی (Řûkaşî)	سطحی:
کیاسته (Kyästa)	صادرات:

بین‌المللی:	به بین نه ته وه بی (Baynnatawayî)
معاشرت:	هۆرزو نیشت (Horzûnîşt)
بررسی:	لێکوه‌دای (Lêkwadäy)
دوره:	سه‌رده‌م (Sardam)
فعالیت:	جمو‌جوول (Cəmûcûl)
تغییر:	ته‌وه‌وارای (Awawäräy)
رئسانس:	ته‌وه‌گه‌شنای (Awagaşnäy)
آسیب‌شناسی:	خه‌سارشناسای (Xasärşənäsäy)
تعریف:	ئه‌شناسه (Aşnäsa)
ابداع:	ئارده‌ینه (Ärdayna)
ثابت:	نه‌جم (Nacəm)
ساختار:	ئه‌نامه (Anäma): «ساختار» مجموعه‌ای از اعضای یک مجموعه است که همگی در یک راستا با هم پیوند دارند. «ئه‌نامه» مخفف کلمه‌ی «ئه‌ندامه» (ئه‌ندام + ه) است به معنی مجموعه‌ی اعضای بدن، ماشین و ...
هرج و مرج:	پشیوه، ئازاوه (Pəşêwa, Äjäwa)
مخاطب:	وه‌رده‌نگ (Wardang)
اعلامیه:	جارنامه (Cärnäma)
چکیده:	پوخته (Puxta)
عامل:	بو‌نه‌کار (Bonakär)
تکان‌دهنده:	چله‌کنەر (Çêlaknar)
تضعیف:	لاوازنای (Läwäznäy)
تمرین:	مه‌شق (Maşq)

اعتماد:	په‌رمیای، متمانه، په‌شتبینای (Parmyäy, Mətmäna, Paştbinäy)
بنابراین:	پیسنه‌بی، ساپیسه‌نه (Pêsnabî, Säpêсна): این واژه معادل بنابراین است نه ترجمه‌ی آن. «پیسنه‌بی» به معنی «وقتی این گونه است».
جایگاه:	یاگه‌ما (Yägamä): «ما» مخفف و هورامیزه شده‌ی «مأوا» ی عربی است و «گاه» نیز در فارسی پسوند مکان است.
تولید:	به‌رهه‌مئارده‌ی (Barhamärdäy)
ماهیت:	چیشیه‌تی (Çêşyatî)
مصنوعی:	ده‌سکرد (Daskärd)
استدلال:	به‌لگه‌ئارده‌ی (Bałgaärdäy): (ر.ك: په‌وکه)
مقدّس:	شکۆمه‌ند (şəkomand)
قرارداد:	قه‌والّه (Qawälä)
وابسته:	گریدریا (Gərêderyä)
محدودیت:	بیدره‌تانی (Bêdaratänî)
کالا:	تفاق (Təfäq): معنی دقیق «تفاق» در زبان هورامی «آذوقه» است و در اینجا توسعه‌ی معنایی یافته و هر کالایی را در بر می‌گیرد.
متوازن:	هامکیش (Hämکہş)
دماسنج:	تین‌پیم (Tînpîm)
جاذبه:	ئه‌ره‌کیشای (Arakêşäy)
تقویم:	روژمار (Rojëmär)

تاریخ:	ویره ده (Wîyarda)
اوج:	چله پویه (Çəlapopa)
تعلیمی:	فیرکارانه (Fêrkäräna)
فصاحت:	جوانوچی (Cwänwäçi)
حماسه:	پالوانی (Pälwänî)
نوع:	چه شن، جور (Çaşn, Cor)
اخلاق:	رهوشت (Řwəšt)
تخلص:	نازنام (Näznäm)
استبداد:	ویوازی (Wêwäzî)
سرمایه:	سامان (Sämän)
متجاوز:	داگیرکەر (Dägîrkar)
جمعیت:	جه ماوهر (Camäwar)
تبعیض:	هۆرئاوردهی (Horäwərday)
متقابل:	دوه سدره (Dwasara)
بازنشسته:	یانه نشین (Yänanəşîn)
حومه:	قهراخ (Qaräx)
ساحل:	قهراخ (Qaräx)
مرداب:	گه نکاو (Gankäw)
کانال:	ئاوهرۆ (Äwaro)
قارّه:	وشکه ئا (Wəşkalä)
آتشفشان:	گپرکان (Gərkän)
مصوب:	مجگه (Mægga)
خاورمیانه:	وهرئامای لیراسین (Warämäylêräsîn)
هموار:	کرکاو کرک (Kərkäwkerk): واژه‌ی اصیل هورامی است به معنی تخت،

مسطح و هموار.	
یال (Jîwga)	خط الرأس:
پیمانە (Pîmäna)	مقیاس:
چەمیا (Çamyä)	منحنی:
لولەك (Lûlak)	استوانه:
چیربەش (Çîrbaş)	مخرج:
کەموە کەردە (Kamwakarday)	منها:
کۆ (Ko): چی «کۆ» تا به ستن؟ چرا جمع شده اید؟	جمع:
بەشکەردە (Başkarday)	تقسیم:
یۆدای (Yodäy)	ضرب:
پەلە (Pəla)	درجه:
ئەرەمتە، گرتە (Aramətay, Gərta)	اشتقاق (مشتق):
لایەن، قەوارە (Läyan, Qawära)	بعد:
دووری (Dûrî)	فاصله:
هێلەبی (Hêlayî)	بیضی:
یە کسان، وەرانیوەر (Yaksän, Waränwar)	مساوی:
هامکێشە (Hämkeşa)	معادله:
یەرەگۆشە (Yaragoşa)	مثلث:
لانی فرە، ئەوپەر (Länîfəra, Awpař)	حداکثر:
لانیکەم (Länîkam)	حداقل:
لاقەناس (Läqanäs)	دوزنقه:
ئەو یۆدای (Awayodäy)	ضرب:
هامولاتی (Hämwəläti)	شهر وند:
هامپە یمانی (Hämpaymänî)	ائتلاف:

زۆرهملی (Zoramələ)	اجبار:
داگیرکەر (Dägîrkar)	استعمار:
رێککەوتە (Ĥêkkawtay)	اجماع:
قایمە کاری (Qäymakärî)	محافظه کاری:
دەسلێنە بەردە (Daslênabarday)	دخالت:
کەینوبەین، پیلانی (Kaynûbayn)	توطئه:
فەرھانی (Farhânî)	رفاه:
وەلگیر (Walgîr)	پیشوند:
دماگیر (Dämägîr)	پسوند:
دلیگیر (Dələgîr)	میانوند:
رانیوس (Ĥänûs)	املا:
ئەوھەنە (Awamanay)	اقامت:
بوختیان (Boxtîyân)	اتهام:
گیرۆدەبی (Ĥirodayî)	اعتیاد:
گیرۆدە (Ĥiroda)	معتاد:
سەرئەنج (Sarənc)	توجه:
قەوزە (Qawza)	جلبک:
دەمار (Damär)	عصب:
ویرگرسیایی، دەمارگژی (Damärgərjî - Wîrgərsyäyî)	تعصب:
یانیلە (Yänîla)	سلول:
ژەم (Jam)	دوز (میزان دارو):
میمناندار، میمنانوان (Mêmandär - Mêmänwän)	میزبان:
گواندار (Gwändär)	پستاندار:
بەلخ (Bałx)	رسوب:

هاله:	خه‌رمانه (Xarmäna)
کيهان:	گه‌ردوون (Gardûn)
مايع:	ئاوین (äwîn)
تلفظ:	ده‌مواج (Damwäç)
خط ممیز:	لاره‌هیل (Lärahêl)
نقطه:	خاله (Xäla)
ظرفیت:	گو‌نجیایی (Guncyâyî)
ثروت:	سامان (Sämän)
اختلال:	شیویایی (şîwyâyî)
شامل:	ئه‌وه‌گیر (Awagêr): ئى یاسا ئیمه‌یچ گیرۆنه‌وه‌ر. ئى یاسا ئه‌وه‌گیر ئیمه‌یچ مه‌ونى.
تأمل:	ویریای (Wîryäy)
متفق:	یو‌گیر (Yogîr)
دریاچه:	گۆل (Gol)
مفصل:	تیروته‌سه‌ل (Têrûtasal)
بازیگر:	گه‌مه‌وان (Gamawän)
خبرگزاری:	هه‌والکیانی (Hawälwäç)
تصمیم:	بریار (Bêryär): بریاينينه؟ تصمیم خود را گرفته‌ای؟
منفعت:	که‌لک (Kalk): بى که‌لک: بى فايده، کلک‌گیر: کسى که برای مردم سودمند است.
عملکرد:	هه‌رمانکه‌رد (Harmänkard)
تفتیش:	وشکناى (Wəşknäy)
همبستگی:	یو‌گیرته‌ی، په‌یوه‌ندی (Yogêrtay)

هزینه:	خه رجی (Xarcî)
تناقض:	یۆنه گیرتهی (Yonagêrtay)
واحد:	یه که (Yaka): (یه کجاری، یه کلاییش که ره وه)
آزمایشگاه:	تاقیگا (Täqîgä)
امتحان:	تاقیکه ردهی (Täqîkarday)
واژگون:	نخوون (Nəxûn)
ژلاتینی	لیلق (Lîləq)
کافی:	وهس (Was)
معاون:	یارمه تیدهر (Yärmâtîdar)
جانشین:	یاگه دار (Yägadär)
انبار:	کوگا (Kogä)
کمر بندی:	بیینه (Bîbîna):
حجاری:	تونکۆلی (Tonkolî)
نجاری:	چۆتاشی (Çotäşî)
نقطه نظر:	وینگا (Wîngä)
سقوط:	که وتهی (Kawtay)
پدیده:	دیارده (Dyärda)
دانشگاه:	زانگا (Zänga)
حکمت:	ژییری (Jîrî)
دقیقه:	خولهک (Xulak)
ثانیه:	چرکه (Çərka)
آدرس:	نام و نیشان (Nämûnîşän)
رطوبت:	نم (Nəm)
مرطوب:	نمدار (Nəmdär)
انتشارات:	په خشانگا، وئاوگه (Paxşängä, Wlāwga)

ناشر:	وئاو کەر (Wlāwkar)
انجام دادن	به گائاردهی (Bagäärday)
اندازه گیری:	پیمای (Pîmäy)
انحلال:	هۆرشییای (Horşîwyäy)
انعقاد:	گرسیای (Gärsyäy)
انقباض:	کرژیای، کرژوهییی (Kärjyäy)
انبساط:	وئاووهییی (Wlāwwabîyay)
انقضا:	ویه ریای (Wyaryäy)
الهام:	زیللام (Zêlām): زیل: دل، زیللام: از دل برآمده.
اکثريت:	فرینه (Fərîna)
اقلیت:	که مینه (Kamîna)
اقتضا:	په نه وازی (Jîwga)
اقتدار گرایی:	دهسه لآتوازی (Dasalätwäzî)
افسردگی:	کزیبیهی، کزی (Kəzbyay- Kəzî)
افتتاح:	دهسپه نه که ردهی (Daspanakarday)
اعتماد به نفس:	ویره پهرمای (Wêraparmäy)
اعتصاب:	مانگیترتهی (Mängêrtay)
اطلاعیه:	ئاگاداری (Ägädârî)
اضطراب:	دلّه خورپی (Dəlaxurpê)
تطبيق:	به راوهرد، وهرانوه رنیای (Baräward-) Waränwarnyäy
ادا کردن:	دهمواچکه ردهی (Damwäçkarday)
ادامه دادن:	دریژه دای (Dərêjâyî)
تداوم:	دریژه (Dərêja)

لەریای (Laryäy)	ارتعاش:
بەرئاردهی (Barärdäy)	استخراج:
ئەرەمەرزناي (Aramarznäy)	استخدام:
چەنەئامای (Çanaämäy)	استعداد:
لاگێرتەي (Lägêrtay)	استعفا:
داگیرکاری (Dägîrkârî)	استعمار:
سەقامگیری (Saqämgiîrî)	استقرار:
پەشتیبناي (Paştîbnäy)	استناد:
قایم (Qäyäm)	استوار:
زیادەپرۆیی (Zyädäp̄royî)	اسراف:
وەرانوهری (Waränwarî)	مطابقت
دەسەواچە (Dasawäça)	اصطلاح:
زەبیچە ، بابوایی (Zayça- Bâwbäpîr)	اجداد:
بندەرەت (Bēnaʿat)	بنیاد:
بندەرەتواز (Bēnaʿatwâz)	اصول‌گرا:
کەمانە (Kamäna)	پرائتز:
لیزگی (Lîzgî)	پرتو:
پەرچیندای (Kamäna)	محاصره:
لیزگدەرمانی (Lîzgîdarmänî)	راديو تراپی:
پەروردهی (Parwardäy)	پرورش:
ئەوێکۆلیای (Awakolýäy)	پژوهش:
یانەو ئەوێکۆلیای (Yänawawakolýäy)	پژوهشگاه:
پێوار (Pêwâr) واژه‌ی هورامی است به معنی ناپیدا و ناآشکار.	غیب:
پێوار (Pêwâr) واژه‌ی هورامی است به	راز:

معنی ناپیدا و ناآشکار.	
پيرو: (şonkawta) شۆنکەوتە	
پیشبرد: (Walbarday) وەلبەردەى	
پیشرفت: (Walkawtay) وەلکەوتەى	
پیش کسوت: (Konakär) کۆنە کار	
پیشگفتار: (Walwäta) وەلواتە	
پیشگیری: (Wargîrî) وەرگیری	
پیگیری: (şongîrî) شۆنگیری	
مجسمه سازی: (Paykartäşî) پەیکەرتاشی	
پیوست: (Hämpêç) ھامپێچ	
ضمیمه: (Hämpêç) ھامپێچ	
تابعیت: (Yägaşon) یاگەشۆن	
تأثیر: (Kärîgarî) کاریگەری	
خلاقیتس: (Aranîyäyra) ئەرەنیایره	
تأمین: (Däbîn) دابین: واژه‌ای مقروض از کردی سۆرانی است.	
تبخیر: (Halmyäy) ھەلمیای	
تبعات: (Dëmääma) دمائامە	
تبعید: (Dûrwawəstay) دووروەوستەى	
تبلیغ: (Bängawäz) بانگەواز	
تثییت: (Saqämğîr) سەقامگیری	
تجدید نظر: (Poraämäy) پۆرەئامای	
تجزیه: (şîkärî) شیکاری	
تجويز: (Nëmänäy) نمانای	
تجمع: (Kobînäy) کۆبینای	

تجمل:	زرقوبرق (Zərquḇərḳ)
تحریک:	هۆرخرنای (Horxərnäy)
تحریم:	قۆرخ (Qorəx)
تحکم:	خوراینه (Xuṛäyna)
تخفیف:	ئه‌ره‌مارده‌ی (Aramärday)
تدوین:	کۆکه‌رده‌ی (Kokarday)
تذهیب:	تلاکاری (Təläkäri)
ترشح:	ده‌لنای (Daḷnäy)
ترغیب:	هاندای (Händäy)
ترکیب:	تی‌که‌ل (Têkal)
ترویج:	په‌رده‌ی (Paradäy)
تسامح:	وه‌نه‌نه‌گیرته‌ی (Wananagêrtay) معنی دقیق این واژه «ایراد نگرفتن» است و تسامح نیز به معنی انعطاف پذیری، عدم جزمیت و سخت‌نگرفتن است.
تساهل:	ئاسانگیری (Äsängîrî)
تزینات:	نه‌خشینی (Naxşîne)
تزین:	نه‌خشنای (Naxşnäy)
تسلیت:	سه‌رسلامه‌تی (Sarsəlämatî)
تسلط:	سه‌رده‌سی، زالبیه‌ی (Sardasî, Zälbîyay)
تسلیم:	چۆکدای (Çokdäy)
تشریح:	شیوه‌که‌رده‌ی (şîwakarday)
تشعشع:	وریشیای (Wərîşyäy)
تشکیل:	رپ‌کوسته‌ی (Rêkwəstay)
تصحیح:	راسوه‌که‌رده‌ی، هه‌لچنیه‌ی (Räswakarday,)

(Halāçənyay)	
پالفتەى (Päləftay)	تصفیه:
پەسەنکەردەى (Pasankarday)	تصویب:
ناکۆکى (Näkokî)	تضاد:
بەرورد (Baräwəd)	تطبیق:
هامیاردى (Hämyärdî)	تعاونی:
هامسەنگى (Hämsangî)	تعديل:
بەچەدان (Baçadän)	رَحْم:
هورسپاریا (Horsəpäryä)	تعليق:
ملگيرتهى (Məlgêrtay)	تعهد:
ساجیای، ئەوەیۆیاوای (Säçyäy,) (Awayoyäwäy)	تفاهم:
ساچنامە (Säçnäma)	تفاهم نامە:
شیکاری (şîkärî)	تفسیر:
پەنەسپارای (Panasəpärary)	تفویض:
تکانامە (Təkänäma)	تقاضا نامە:
تکاکار (Təkäkär)	متقاضی:
دەسوەشى (Daswaşî)	تقدیر:
دەسوەشینامە، سپاسنامە (Daswaşînäma,) (Səpäsnäma)	تقدیر نامە:
لەتکاری (Latkärî)	تقطیع:
هەزدای، پتەو کەردەى (Häzdäy,) (Pətawkarday)	تقویت:
رۆژمار (Rojəmār)	تقویم:
پالپەشت (Pälpaşt)	تکیه گاه:
نۆرەى (Norayî)	متناوب:

تَنَش: (Gêrawkêşa) گَیَره و کِیْشه	
تولیدمثل: (Zäwzo) زاوژۆ	
جامع: (Gêrdgîr) گردگیر	
جانشین: (Yägadär, Yägagîr) یاگه دار، یاگه گیر	
جاودان: (Hamîşayî) هه میشه یی	
جاه طلب: (Pəlawäz) پله واز	
جریان: (Gêla) گیلّه	
جزء: (Rêza, Lat) ریزه، لهت	
جزم اندیش: (Wîrgərsyä) ویرگریسا	
جستجو: (Wəşknäy) وشکنای	
جلسه: (Arnəştay) ئه ره نشته ی	
جهت: (Rolä, Läga) رولا، لاگه	
چالش: (Gêrawkêşa) گَیَره و کِیْشه	
چهره پرداز (گریمر): (Dîmräznar) دیمرازنه ر	
حادثه: (Rwädä) روه دا	
حرص: (Çälêsi) چلیسی	
حکاکی: (Horkoläy) هوړکولای	
خط: (Xêr, Xat) خیر، خهت	
خلاف: (Çaftî, Çapawäna) چه فتی، چه په وانه	
خفقان: (Täsyäy, Qarqap) تاسیای، قه رقه پ	
خلیج: (Kanäw) که ناو	
خود باختگی: (Wêdoörnäy) ویدۆرنای	
خودانگیختگی: (Wêhändäy) ویهاندای	

خودرأى:	سەرەرۆ (Saraáo)
خودسر:	ملزەر (Məlzər)
خوددارى:	ویراگیرى (Wêrägîrî)
خود کامگى:	سەرەرۆیى (Saraóoyî)
دیكتاتورى:	سەرەرۆیى (Saraóoyî)
خود کفایى:	ویریشیوی (Wêbəjîwî)
خود مختارى:	ویراوه بهردهی (Wêrāwabarday)
خود کار:	ویرگیل: (Wêgêl) این دستگاه به طور خود کار کار می کند.
دادخواست:	شکاتنامه (şəkātnäma)
داروخانه:	دهوايگا، دهرمانخانه (Dawäyga,) (Darmānxāna)
دانش پژوه:	ئهوه کۆلەر (Awakolar)
داوطلب:	ویواز (Wêwäz)
دبیرخانه:	نویسگا، نقیسه (Nəwîsgä,) (Nəvîsga)
دستورد:	دهسکەوت (Daskawt)
دستگاه:	ئه نامه، دهزگا (Anäma)
دستور العمل:	راههرمان (Āharmān)
دل انگیز:	دلگه شوه کهر (Dəlgaşwakar)
گرماسنج:	گهرماپییم (Garmäpîm)
چاپلووس:	دووپل (Dûpəl)
ذایقه:	چه شه (Çaşa)
ذوق:	چه شه، مرخ (Çaşa, Mərx)
رفتار:	کهرده (Karda)
رسوایی:	نامزپایی (Nämzəryäyî)

زیربنا:	چیرخان (Çîrxän)
روبنا:	سەرخان (Sarxän)
رونق:	گەشه (Gaşa)
محل توگد:	زاگه (Zäga)
زدوبند:	سەروساخت (Sarûsät)
هضم:	هۆرتاونای (Hortäwnäy)
زینت بخش:	پازنەر (Řäznar)
زینت:	خشل، پازنه (Xəşl, Řäzna)
جنین:	ئەدالەمە ، ئاولەمە (Ad'älama,) (Äwlama)
مادرزادی:	لەماورد (Lamäward)
اصطلاح:	واچەزا (Wäçazä)
شناور:	سەرئاوی (Saräwî)
صف:	قەتارە (Qatära)
فاجعه:	کارەپهات (Kära'ahät)
ضربتی (سریع):	دەمودەس (Damûdas)
طرح:	شەقل، نەخشە (şaqł, Naxşa)
ظرفشویی:	دەفرشۆر (Dafərşor)

ویهردو ئهدهبو هه ورامی

«بۆنه کاره بنه رتهیه کاو کۆن بییه و ئهدهبو هه ورامی»

بی گومان بییهو شارستانییهتی گه رتههرین بۆنه کارو و هه شبیهو فهرهنگ و ئهدهبین جه دلّ ئینسانی و زوانیهنه. شارستانییهت (ژیوار) نهزمیوهن جه دلّ جهماوهریهنه که بۆ به هۆ ئانهیه که بهرهه میوه فهرهنگیش چهنه خیزیۆ. کۆشکو شارستانییهتی سهرو چوار کۆلهکی مهزریانهره:

۱- پیشبینی و دهسپوه گێرتهی جه بواریو تفاقو گوزهرانو ژیاوی: دهسپهنه کهردهو شارستانییهتی جه بواریو ئیژدارییهنه (ئابووری) به کشتوکال کهردهی دهسپهنه کهروۆ.

۲- وهشکهردهو پیکئاماییه سیاسی: دهسهلاتیوه ههرچهن ساکار، پهی پارێزناو جهماوهری.

۳- وهشبییهو نه ریتی کهردهو هی: دیارا کهردهو یان ئهخلاق یاساییوه نادیارهن که بۆ به هۆ وهشبییهو هیمنیه دهروونی و پیوه ره ژیاوییه جهماوهری.

۴- بهرهه می ئه ندیشه یی و هونه ری: دیارا بۆنه کاری ئه ندیشه یی و هونه ری ئاخیرین و ههرچه مته رین نیشانمو بییهو ژیاوار و شارستانییه تین جه ههر ناوچییه. شیعر و ئهدهب بهرهه مو هونه رو مرۆقین و جامیوهن که نیازه بهرزه کاو ئینسانی مه رمانۆ. (ویل دورانت Will durant، بهرگی ۱، ۱۳۷۰، ل ۳) دیارا جه هه ورامانه نه که یۆوه مین گولزارو ئهدهبین جه کوردستانه نه که گولنه هورۆزهو شیعریش چهنه هۆرخیزیان، مشیۆ شهتلییه فهرهنگی و ژیاواریش چهنه بییه بۆ تا یاوا بۆ راده و ئه رتارده و شیعر و ئهدهبی. چی وتاره نه وه لیه باسو ژیاوارو هه ورامانی که رمی و دما ته ره مه ییه سه رو باسو یارسانی و دهقه شیعریه هه ورامیه کاو ئی ئایینه.

۱- شارستانییهت جه هه ورامانه نه

۱-۱- شارستانییهت جه هه ورامانه نه و هه لمه تو ئاشوورییه کا:

به سهرنجداو ئا به لگه و سهرچه می که جه بواری و زانستی ویردهینه یاگی هیچ گومانیه پهی کۆنبیهو شارستانییهتی جه هه ورامانه نه نمازوه، هه ورامان یهری ههزار سالی چیه لتهر (روه ویردیه نادیار) هه خه لکیوه به ژیارش چنه ژیان و هه میچ چنه ها پیکنامای سیاسی وردیلش چنه بییهنی. جه سهرده مو هه لمه تو «شمله نسهری یه ره می ئاشووری» (۸۵۸-۸۲۴ و.ز) پهی کوردستانی و به تایبتهت پهی به شو هه ورامانی، بیسوخت حوکمرانی وردیی چی محاله نه (پارسوئا تا وارو ورمی) ده سه لاتشا بییهن و ئاشوورییه کا باج و خهراجشا چی ده سه لاته وردیانه گیرتهن. ئی راستیه جه سالو ۸۳۷ یا ۸۳۵ و.ز جه لهو حیوه ئاشووری ئامارهش په نه کریان. ئی لهوچه یوه مین سهرچه میوه نه که نامی «ئامادا» ییش (ماد) لینه نفیسیان. (دیاکونوف (Dyakonoff)، ۱۳۷۷، ل ۱۵۵ / ویل دورانت (Will durant)، بهرگی ۱، ۱۳۷۰، ل ۴۰۵ / اورانسکی (Oranskij)، ۱۳۷۹، ل ۵۸ / رندر (Radner)، ۲۰۰۳، ل ۳۸-۳۹) محالو هه ورامانی بهشی سهره کی ولاتو «پارسوئا» یی (parsua) بییهن. دیاکونوف جه «ویهرده و ماد» یه نه ده قهرو پارسوئای ئه پیسه ده سنیشان که رو: «ولاتو پارسوئا و ئا سهرده میه کهوتنه دلئ یه ره سوچوو ئا یه ره یاگی که ئیسه شارو «سلیمانی» و «سنه» و «زه هاو» شا چنه وهشی بییهنی و «شاره زوور» ییچ جه بواری به ره مو کشتووکالی و هه ریاسه جه ماوه ری جه گردو یاگه کاو تهرو پارسوئای ئاوه دانتهر بییهن. پارسوئا نامیه نه که جه لی راسه سده و نو و وهل جه زای پی ولاتیا و اچیان» (دیاکونوف، ۱۳۷۷، ل ۸۷). خه لکو پارسوئای سه قامگیری بییهنی و وازشا جه کۆچه ری ئاردهن و ده سشا که ردهن به هه رمانه و کشتووکالی (دیاکونوف، ۱۳۷۷، ل

ديارا ته گهر محالو هوراماني و دهوړوپه شتتش ناننه دهسكهوتو شارستانيهت و ياگي ترسپيش پهي تاشووريه كا چنه نه بيا يا نه گني و هروو هه لمهتو و ده سدرپژي و ته ماو ئا ديشا. نه ريتو ته و نه نووسيه پچ دلي تاشووريه كا هه ر باو بيهن و هه زشا كمردهن كه به شيو پوه تيروته سمل باسو سه ركهوته يي و ده سه لاتو و يشا جه گر لاييونه نيشانه با. (اورانسكي، ١٣٧٩، ل ٥١ و ٥٢)

يو ته ر چا به لگه فره و هر چه ميانه كه بيهو شارستانيهتي جه هورامانه نه سملنو ته و نه نفيسيا كهو «تهنگيوهر» يا ئي ته فنه نه نفيسيا دلي دلو يالو زينانه ي هوركوليان و كهوتهن لاي سه ري ده گاو تهنگيوه ري و ده كيلو مته تريچ چه ني ده گاو «پالهنگان» ي به ينش هه ن. سالو نفيسيا كه يش گيلووه پهي ٧٠٦ وز و به ئه مهرو «سارگونى دووهه مي تاشووري» چي ياگينه هوركوليان. چي ته فنه نه نفيسيا يه ٢٦ ياگي جوگرافي و ٢٦ حوكمپاني نامي برياييني كه دقي چي حوكمپاني جه خودو ناوچه كهينه ياني پارسوئا (هورامان) ده سه لاتداريشا بيهن. (دياكونوف ١٣٧٧، ل ٥١٦ و ٥١٧) / ابراهيم زارعي، ١٣٨٢ و، ص ٤٧ / علي اكبر سرافراز، ١٣٤٧ و، ل ١٣ تا ٢٧

ئا كه ره سه جهنگيه كانزايي (فلزي) و ده فره بورونزييچه كه جه سالو ١٩٩٧ ي جه شاروچكهو «بياره» ينه ئيزيانيوه و ئيسه ئيناي جه موزه خانهو سليمني، ويهرده كه شا گيلووه پهي سه دهو حوت و هه شتو وهل جه زاي و ئا شاره ويرانپچه جه پالو بياره ينه كه ئي كه ره ساشه چنه ئيزيانيوه دوور نيا كهوته بو و هروو هه لمهتو ده سدرپژيو تاشووريه كاو ئا سه رده ميه. (كريكار، ١٩٩٨، ل ٥٩)

١-٢- يه ره قه واله كاو هوراماني:

یۆتەر چا به لگه فره وهرچه میانه که بییهو شارستانییه تی جه ههورامانه نه سملنۆ
یهره قهواله کاو ههورامانییه نی. ههرچهند که ئی قهوالی فری بییه نی، به داخوه دوکتۆر
سه عید خانی کوردستانی تاوانش ته نیا ههر یه ریشا وزۆ ده سو پسپۆری بواری و
ویه ده ناسی. (مینس (Minns)، ۱۹۱۵ز، ل ۲۳) دقئ چی قهوالانه به رانوسو
یۆنانی نفیسیانی و ویرده و یۆشا گیلۆوه پهی سألوه ههشتاو ههشتو وه ل جه زای و
ئهویچشا جه سألوه بیسوودوو و. نفیسیان. یهره مین قهواله جه سألوه یانزده یان
دوانزه وه ل جه زای نفیسیان، جه سهرده مو فهرادی چواره می ئهشکانی (۳۸ و.ز تا ۲
ز) و رانوسه که یچش ئه لفوبیی ئارامی - په هلهوی ئهشکانین. دلینهو ههر یهره
قهواله کا باسو ئهسته ی، ورته ی یان به کره هاداو باخی ههنگورا که را. گردو ئا نامانه
که چی قهوالانه تاپۆ کریانی پیسهو نامی رهزبانه که ی، سانه ره که، وره شیاره که و
شایه تو مامه له که ی، گرد نامی خه لکو ئا ناوچه نی. سهره پاو ئینه یه چن
وشی ته ریچش چنه هه نی که یۆنانی یان ئارامی نییه نی و دیارا هینو زوان و
خه لکو ئا گه یه نی، پیسهو: «ره زبان» ی، «مه یبان» ی، «دادی» و ... (جه مال ره شید
۲۰۰۵ز، ل ۱۰۴-۱۵۳)

خالیه ته ره وهرچه مینه ئانه نه که رینوسه ئارامی - په هلهوییه که پهی ئانه یه ویش
چه نی زوانو خه لکو ئا گه یه (ههورامان) گونجنۆ چنه نیشانیوه شا کهوته ن سهر و ئی
نیشانانه جه هیچ نفیسیاییوه ته ری په هلهوی یان ئارامی جیا چی قهوالانه نه ئیزیانوه.
(کاولی (Cowley، ۱۹۱۹ز، ل ۱۴۷ تا ۱۵۴) مینس زوانو قهواله یهره می به زوانی
کۆنی کوردی یان زوانیوه که هیشتا دیار نیا، نامی به رۆ. (مینس، ۱۹۱۵ز، ل ۶۵)

دیارا نفیستهو به لگه ی ته نانه ت پهی کره هاداو باخیوه ههنگوری جه زیاته ره جه
دقئ ههزار سالی چیوه لته ره و ههر پاسه بییهو زه ری (زه ره یوه به نامی «زوزین» ی)

نیشانپوه فره گمورینه پهی مسۆگهر کهردهو بییهو شارستانییهت و فرههنگپوه دهولمهن جه دهقرو ههورامانیهنه.

١-٣- ژیرلهومهری:

پهنهوازهن ئیشارهتپوه کورتیچ بدهیمی به «ژیرلهومهری» پیسهو پیکئامایپوه راپوژکاری- سیاسی پهی راپوهبهردهی کاروبارو خهلکی جه محالو ههورامانیهنه. خهلکو ههورامانی ئیسهیچ وهختپوه نامی ژیرلهومهری مژنهوا «گهوریه ژيرو دهگای که وهپررسو چارهسهری کاروبارو خهلکین» مهیوه نهزهرشا. (عهبدورهزاق، ٢٠٠٥، ل ١٢٩ تا ١٣١ / وتووێژ چهنی: مهوروی سهجادی، خهلکو دهگاو کهلجی) هورچنیهو ژیرلهومهریچ جه راپو دهنگدای خهلکی بییهن و کهسپوه پیر و زانا به نامی «پاوهری» وهپررسو راپوهبهردهو هورچنیاکهی بییهن و چوار تا شش کهسپچشا پهی ماوهو چوارسائی هورچنیهن و ژهنیچ تاوانشا هم دهنگ بدا و هم وهرچنی (کاندیدا) با. وچهو «مهری» که یاگیو هورچنیهو «ژیرله» کا بییهن، ئیسهیچ جه چنه دهگایپوه ههورامانی پیسهو دزلی، زاوهر و کهماله، دهماوده مهنهن. (احمد نظیری، ١٣٨٣، ٥٤ تا ٥٧). پهی نمونهی: مهرهو مهری: دزلی، چهمهو مهری: کهماله، دهروهو مهری: نامی دهگایپوهن، مهریو زاوهری: باختپوهن جه دهگاو زاوهری (عهبدورهزاق، ٢٠٠٥، ل ١٣١)

سهرچهمه تازهکایچ راسهوپاس ئاماژهشا به بییهو ژیار و شارستانییهتی جه ههورامانهنه کهردهن، پهی نمونهی جه کتیبپوه سهردهمو ناسره دین شای قاجاری (١٢٦٤-١٣١٣ ک.م) پیسه نقیسیان: ههر فره زووهلای گورانهکی که فرهتهر ههنی جه ناوچهو کرماشانی و کوردستانو ئیرانییهنه وازشا جه دهوارنشیننی ئاردهن و بییهنی به شار و دهگا نشین و ههرپاسه فرهتهر و بازرگان و پیشهساز و عولماکو شارو

سنه‌ی جه گۆرانه‌کانی. (کتابچه وافی، نووسەر نادیار. ل ٨١) دیارا که به‌شیوه گهوره‌و
گۆرانه‌کایچ هه‌ورامییی.

ئاشران به‌ینو زوانو کوردی هه‌ورامی و زوانی پالهی، ته‌نانه‌ت زوانو ئاقیستایی
که وه‌ل جه زوانو پالهی بییه‌ن و کتیبه‌ شکۆمه‌نه‌که‌و زه‌رده‌شتیش (ئاویستا) په‌نه
نقیسیان، په‌یوندی و چه‌نه‌شیه‌یه‌ فره‌ هه‌ن.^١

به‌لام مه‌به‌ستو ئیمه‌ چی وتاره‌نه‌ په‌یلوواو «ویه‌رده‌ناسی زوانی» (historical
linguistic) نییه‌ن به‌لکوو گه‌ره‌کمانه‌ن بزانی که هه‌ر ئی زوانه‌ که ئیسه‌

١- په‌ی نمونه‌ی لانیکه‌م په‌نجا واچیم (وشه) ته‌نیا جه^٢ به‌شوو (یه‌شت)ه‌کاو
ئاقیستای ئیستیوه‌ که جیاوازیوه‌ پاسنه‌شا چه‌نی هه‌ورامی ئیسه‌یه‌ نییه‌ن. ژماریه‌وه
چی واچانه: به‌رگوو یه‌که‌موو (یه‌شت) و ئاویستای: اَسمَ (اوستایی):
هه‌یزمی (هه‌ورامی) / اَئش (ا): هه‌یشه / ماونگه‌ (ا): مانگه‌ (ه) / پَئس (ا): پَیس (ه) /
وَرئوچن (ا): رۆچنه‌ (ه) / کَن (ا): که‌نه‌ی (ه) / کنا (ا): کنا (ه) / وهرک (ا): وهرگ (ه)
/ یوه‌ (ا): یه‌وی (ه) /

به‌رگوو دووه‌می: اَسپ (ا): ئه‌سپ (ه) / ویر (ا): ویر (ه) / دئوه (ا): دئو (ه) /
سیاو (ا): سیاو (ه) / گیه (ا): گیان (ه) / مَخشی (ا): مه‌شی (ه) / وَج (ا): واچه‌ (ه) /
وَفَر (ا): وه‌ربه‌ / هَوَر (ا): وه‌ر (ه). (یشت، ١٣٧٧، یشتها: به‌رگی یه‌که‌م: صص ٦٠٣
الی ٦٢٦، به‌رگی دووه‌م: صص ٥٠١ الی ٥٢٧).

هه‌ورامیه‌کا پهنه‌ش قسێ کهر و میاواشه‌نه، ویه‌رده‌و ئه‌ده‌بیش په‌ی که‌ی گیلۆوه و ته‌نیا سه‌رچه‌مه‌ش په‌ی ئیمه‌ ده‌قی ئه‌ده‌بین.
شیه‌ره‌و «هورمزگان»ی:

شیه‌ره‌و «هورمزگان»ی که‌ پێسه‌و هه‌وه‌لێن دلێده‌ده‌قی شیه‌ری کۆنی هه‌ورامی نامیش بریان، هه‌وه‌ل جار «دوکتۆر سه‌عید خانی کوردستانی» جه‌ وه‌لێنه‌و کتێوو «نزانی مزگانی» پی جوړه ئیشاره‌تش په‌نه‌ دان: «ئی شیه‌ری سه‌رو پۆسو که‌لێوه نفیسیان و چنه‌ به‌یتیه‌ن که‌ دیارا کۆتایی شیه‌ریه‌و ماتمنامه‌یی و سکا‌لایین و به‌ شیوه‌و شیه‌ره‌کاو «بابا تایه‌ر» و «سو‌لتان سه‌هاک» و یاره‌کاش نفیسیانی» (پیشه‌کی نزانی (مزگانی)، تاران ۱۳۰۹، ل: ط) دما‌ته‌ر «به‌هار» واته‌نش: ئه‌گه‌ر ئی شیه‌ری ساختی نه‌با پاسه‌ دیارا گیلۆوه په‌ی سه‌رده‌مو هرووژمو عه‌ره‌به‌کا په‌ی ئیرانی. من (به‌هار) نوسخه‌و ئی شیه‌ری و ته‌رجه‌مه‌که‌شم جه‌ مامۆسای زانا، دوکتۆر سه‌عید کوردستانی، گێرت. (به‌هار، ۱۳۱۶، مجله‌ی مه‌ر) دما‌ته‌ر «په‌شید یاسه‌می» و فری جه‌ نووسه‌ره‌ کورده‌کا قسه‌کاو دوکتۆر سه‌عیدخانی‌شا دووپات که‌رده‌نو و ویه‌رده‌و ئی شیه‌ریه‌ گیلناوه‌ په‌ی سه‌ره‌تاو ئاماو ئیسلامی. (یاسه‌می، ل ۱۲۹) «دوکتۆر هوما‌یونفه‌رپروخ» ماچۆ: گومانکه‌رده‌ی په‌ی ساخته‌بیه‌و ئی شیه‌ری بیمانان. دلێنه‌و ئی شیه‌ری یا‌ونۆ که‌ ئی شیه‌ری په‌سه‌نه‌نه‌و ده‌سکرده‌ نییه‌نه. (هما‌یون‌فرخ، ۱۳۷۰، ل ۷۸۲) به‌لام دما‌ته‌ر که‌سانیه‌و پێسه‌و «د.جه‌مال نه‌به‌زی» ئی شیه‌ری به‌ ساخته‌و ده‌سکرد زانا (جه‌مال نه‌به‌زی، ۱۹۷۶ل ۱۱۱). بریاری دمای‌ی مازمیوه‌ په‌ی ئه‌وه‌کۆلیای زیاته‌ری و ئیزای به‌لگه‌هایه‌وته‌ر په‌ی سه‌لنای یان نه‌سه‌لیای راسی باسه‌که‌ی.^۱

^۲ - ئینه‌یج ده‌قوو شیه‌ره‌کی «هورمزگان»ی:

وێشان شاردده‌و که‌وره‌ گاوران
گنا پاله‌یی بشی شاره‌زوور
مه‌رد نازا تلی ژ پروی هه‌وینا

هورمزگان رمان شاته‌ران کوژان
ژورکه‌ ئه‌ره‌ب کردنا خاپوور
ژهن و که‌نیل‌کا وه‌ دیل بشینا

يارسان:

كۆنتەرىن دەقى ئەدەبىي كە تا ئىسە كەوتەن وەرۈ دەسو ئەو كۆلەراو ئەدەبىي كوردى و گردو و يەردەنوسا سەرشۈە رېكىنى، شىئەرە ئايىنىيەكاو يارسانييەنى.^۲ يارسان (ئەھلى ھەق، كاكەيى، غەلىوللاھى) گردشا نامىۋەنى پەي ئايىنىۋە كۆنو كوردى. زوانو كوردى ھەورامى بنچىنەو زوانو شىئەرو پەخشانو ئايىنو يارسانىن. دلىنەي بنەرەتى وئەرو يارسانى ئايىنەن و بە مانايىۋەتەر وئەرو يارسانى ئينا خزمەتو ئايىنىنە. «نامەوسەرەنجام»ى وەرچەمتەرىن دەقو ئايىنو يارسانىن. «سەرەنجام» يان «كەلامى خەزانە» كۆمەلئۈە كىيى شىئەرىيىنى كە جە سەدەو ھەشتى ك.م كۆكرىايىنىۋە. (بۆرەكەيى، ۱۳۷۶، ل ۱۵) بەگردىن، شىئەرەو يارسانى جە سەدەو دووى كۆچى دەسپەنەكەرۆ. جە ھەر دەورىنە كە كەسىۋە ديارو بلىمەتش چەنە بىيەن، نامى ئا كەسىشانە نىان پا دەورەيۈە. پەي نمونەي دەورەو «بابا سەرھەنگى دەودانى» بە واتاۋ ئانەيە نىيەن كە ئا دەورە تەنيا بابا سەرھەنگىش چەنە ژىوان. (بۆرەكەيى، ۱۳۷۶، ل ۱۶ / بۆرەكەيى، ۱۳۷۵، ل ۵۸۰ / ئەيۈب روستەم، ۲۰۰۶، ل ۸۹)

بالتوئى ماھى (مايى):

ھەوئەلەن كەسىۋە كە چى ئايىنەنە پىسەو نويسەرو شىئەرى ھەورامى تەشناسيان «بالتوئى ماھى»ىن. بالتوئى ماھى جە سالتو ۲۱۹ (ك.م) كۆچش كەردەن. بۆرەكەيى جە زوانو دەسنوسىۋە كە كاكەرەدايى نامىۋە جە سەدەو ۹ (ك.م) كۆش كەردەنۈە ماچۆ: بالتوئى جە ماھولكوفە جە ئەدەيى بىيەن و

رەوش زەردوشتر مانەو بەدەس بزىكا نىكا ھورمز ھويچ كەس

^۳ - جە وتوئەنە چەنى «مامۇستا ئەيۈب رۆستەم»ى سەبارەت بە كۆنتەرىن دەقە شىئەرىكى زوانى كوردى ھورامى: مامۇستا ئەيۈب نامازەش دا بە بەيتۈە شىئەرە كە سەرۈو كىلەۋە جە سنوورو دەگاۋ «سەرگەت»ى وئش چەمش پەنە كەوتەن و فىلەم و وئەنەچش چەنە ھۆرگىرتەن. مئۆرو شىئەرەكى ھەرپاسە كە سەرۈو كىلەكئۈە ديارى كرىان گىلۆۋە پەي سەرەتاكاو سەدەو يەكەمى كۆچى مانگى سالتو ۱۳۵ى. ئا تاكە بەيتىچە كە سەرۈو ئى كىلئۈە ھۆرگىلەن ئىنەنە:

بهره‌سمن کورده‌ن. چا سهرده‌مه‌نه به دینه‌وه‌ری واته‌نشا ماهولکوفه، په‌ی ئانه‌یه که خه‌راجو دینه‌وه‌ریشا دان به کووفه‌ی، نامیش بییه‌ن به ماهولکوفه. نمونه‌و شیعره‌و بالوولی:

ئه‌ز به‌هلووله‌نان جه پرووی زه‌مینئ
 نجوومم ساله‌ح ره‌جه‌بم بیئئ
 چهنیو لوپه‌ بیم جه ما و هه‌فتیئئ
 هۆنراوه‌کاو ده‌وره‌و بالوولی به شیوه‌و دقه‌دیپ دقه‌دیپ نفیسیانی، په‌ی نمونه‌ی شیعره‌و «بابا نجوومی لوپستانی» (سه‌ده‌و ۲ و ۳.ک.م) که بالوول جه شیعره‌کاو سه‌ریه‌نه ئاماژه‌ش په‌نه که‌رده‌ن دیسان به شیوه‌و دقه‌دیپ بیئئ:

زروان بیانی زروان بیانی
 نه‌ ده‌وره‌ی وه‌رین زروان بیانی
 ئه‌هری و وه‌رمه‌زوو یاران دیانی
 کالای خاس بار ئه‌و ده‌م شیانی
 (بۆره‌که‌یی، ۱۳۷۶، ل ۳۹ تا ۴۷)

کۆنته‌رین ژه‌نه‌شاعیراو یارسانی:

کۆنته‌رین ژه‌نه‌شاعیره‌و یارسانی که جه نامه‌و سه‌ره‌نجامینه‌ ئاماژه‌ش په‌نه که‌ریانه «دایه‌ ته‌وریز»ه‌ی هه‌ورامی‌یه‌نه که جه سه‌ده‌و چواری (ک.م)ینه‌ ژیوانینه‌. دایه‌ ته‌وریزه‌ موریدو بابا سه‌ره‌هنگی ده‌ودانی بییه‌نه. ئینه‌یچ نمونه‌و شیعریش:

پازهن پیاڵه‌م پازهن پیاڵه‌م
 سه‌رسامم نه‌ به‌زم پازهن پیاڵه‌م
 باده‌ی پیاڵه‌م یاوا وه‌ ناڵه‌م
 چمکه‌ ناڵه‌که‌م به‌رز بی نه‌ عالّه‌م
 «فاتمه‌ لوپه‌و گۆرانی» (س ۵.ک.م)، «له‌زا خانمه‌و جافی» (س ۵.ک.م)، «خاتوون مه‌ی زه‌رده‌» (س ۵.ک.م) و «دایه‌ خه‌زانه‌و سه‌رگه‌تی» (س ۵.ک.م) جه‌ ژه‌نه‌ شاعیره‌کایته‌رو ئایینو یارسانی بییه‌نی.

شیعەرەو سۆرانى جە ئايىنو يارسانييەنە:

خالىئوتەرە كە ياگى سەرنجىيەنە ئانەنە كە جە نامەو سەرنجىيەنە ئاماژە بە چنە
شاعىرى كريان كە بە كوردى سۆرانى شىعەرىشا واتىنى. بە ۋەرچەم گىرتەو نامەو
سەرنجىمى يەكەمىن شاعىرى سۆرانىۋاچ جە ويەردەو ئەدەبو كوردىيەنە «پىر ئەحمەدى
كەركوۋكى» بىيەن كە جە سەدەو ۶ (ك.م) ژىۋان. خالىئوتەرە فرە ۋەرچەمىنە ئانەنە
كە تەنيا شىعەرەكى پىر ئەحمەدى كەركوۋكى و «عابدىنى جاف» (س ۸.ك) جە بوۋارو
كىشىيەنە ھەر نىمە دىرپەشا ھەشت بىرگەيىنى و ماباقى شىعەرەكاو سەرنجىمى دە
بىرگەيىنى. ئەلبەت جە شىعەرەكاو عابدىنى جافىيەنە شىعەرى ھۆت بىرگەيىچ گنا ۋەرە
چەمى:

پىر ئەحمەدى كەركوۋكى:

ئەز ئەحمەدى زىرپىن بەرم	ئەز ئەو دورەى ناو گەۋھەرم
ئەرز و سەمايە لەنگەرم	لە رۆژ ھەساو ئەز لە دەرم

(بۆرەكەيى، ۱۳۷۶، ل ۹۶)

عابدىنى جاف:

شارى ھورمىزگانم جوانە	ئەم شارە بو ياران خوانە
ئاگرگاكانى گەش ماوہ	گەرچى گەلىكى رماوہ

نمونهو شىعەرى ھۆت بىرگەيى عابدىنى جافى:

بو پىرە پىرە پىرم	بو ژىرە ژىرە ژىرم
بو بىرە بىرە پىرم	بو سىرە سىرە پىرم...

(سەرنجىم، ل ۴۹۲)

۴ . ياگى سەرنجىيەنە كە چىگەنە عابدىنى جاف ئاماژە بە شارو ھورمىزگانى كەرۆ و ئىنە تاۋۆ بەلگىتە بو پەى سەلناو راسى شىعەرەو ھورمىزگانى كە ۋەلتەر باسما كەرد.

سوئتان سه هاك:

سوئتان سه هاك (سان سه هاك، سوئتان ئيسحاق، سوئتان ئيساك) پيسه گوره تهرين كهسيه تي ئايينو يارسانى ئەژناسيان. سوئتان سه هاك وئش كورو شينخ عيساي بهرزنجى و خه لكو ده گاو بهرزنجى بيهن و ئەدايچش دايراك خاتونه كناچى مير محمەد سهروكو هوزو جافى يان حسين به گى خه لوانى (بوره كه يى، ۱۳۷۵، ل ۱۷) بيهينه. ديارا سوئتان سه هاك به ره چهلەك هورامى نه بيهن. بهرزنجيه كا يو جه تايفه گوره كاو جافيه نى و جه بوارو زوانيو به كوردى سورانى قسى كەرا، به وەرچەم گرتەو سەرچەمە كا سوئتان سه هاك جه تەمەنو جوانيه نه جه بهرزنجوه كوچش كەردەن و ئامان پەي هورامانى (هادى به هەمەنى، ۲۰۰۱، ل ۴۲۷ / ئەيو ب روستەم، ۲۰۰۶، ل ۱۰۶) و ديارا زوانو ئەداييش هورامى نه بيهن. به وەرچەم گيترەو ئى خاليه يامى به دوى دەرەنجامى:

۱- ئايينو يارسانى به زوانى كوردى هورامى وەل جه سوئتان سه هاكى جه هورامانه بيهن.

۲- چا سەردەمەنە هورامى زوانى ئستاندارد يان پيمانە بيهن و هەر ئانە بيهنه كه گوره تهرين كهسيه تي يارسانى سەرەپاو ئانەيه كه وئش كوردى سورانى بيهن، پەي پەرەئەستەو كەلاميش پەيامەكەش به زوانو كوردى هورامى ياونان خەلکى.

ديسان جه بوارو زوانيه نه جيا جه چنه كهسيوه كهەم، هورامى زوانو پيمانەو شيەرو يارسانى بيهن. چا ياگايچه كه شاعيريه زوانى ئەداييش هورامى نه بيهن و به هورامى شيەريش واتينى كاريگەرى زوانه ئەدايه كەش جه شيەره هوراميه كاشەنه وئش مەرمانو، پەي نمونەي:

ناميما زەمير ناميما زەمير (ضمير) نه قولەي ئەزەل ناميما زەمير

دووه م حهلقه بيم نه دجله ی ئه میر پيشهنگ کاروان بيم چون بيم وه سه فیر
(سهره نجام، ل ۴۹۲)

بیم: وایه که له ورین

کیش و سه رواو شیعره کاو یارسانی:

ته شکو (قالب) شیعره و یارسانی به گردین دوه تاییهن (مهسنهوی). جه بواری
کیشیه وه ده برگهیی و ههشت برگهیی و به ده گمه نیش ههفت برگهییینی. ئی کیشی
به تاییهت ههشت برگهیی و ده برگهییی جه شیعره کاو ئاویستایچه نه ههنی، به
تاییهت جه به شو گاتا کا و یهشته کا. (پورداود، ۱۳۷۷، ل ۷) مشیو ئاماژه یچ پانهیه
که رمی که شیعره هه ورامیه کاو یارسانی به گردین جه بواری کیشیه نه ده
برگهییینی.

ده برگهیی:

کووره تاو ده ره کووره تاو ده ره سهید میرئه حمه د کووره تاو ده ره
(سان سه هاك، سه رته نجام، ل ۳۳۴)

ههشت برگهیی:

من عابدینی کاکه بیم ئاخر به یاری خۆم گه بیم
(عابدینی جاف، سه رته نجام، ل ۴۹۲)

ئه ز ئه حمه دی زیڕین به رم ئه ز ئه و دورهی ناو گه وه رم
(پیر ته حمه د که رکوک، نام آوران یارسان، بۆره کهیی ل ۹۶)

ههفت برگهیی:

بو پیره پیره پیرم بو ژیره ژیره پیرم
بو بیره بیره بیرم بو سیره سیره پیرم
(عابدینی جاف، سه رته نجام، ل ۴۹۵)

کۆنبیه ی یان تازه یی شیعره کاو یارسانی:

بە وردوۋىيىھى جە نامەو سەرەنجامى جە بوۋو كۆنەيى زوانىوۋ يەرى پەيلوۋى
جىاۋازى مەيانە مەيان:

۱- شىئەرەكاو (كەلام) و سەرەنجامى بەتايىبەت ئا شىئەرى كە ۋەل جە سوۋلتان
سەھاكى ۋاچىيىنى جە بوۋو زوانىوۋ كۆنى دىارى نىيەنى. پەي نمونەي، ئەگەر بوۋو
فونولوژىيە (phonology) ۋاچىيىنى (شەناسى) بەراۋردىيە كورت كەرمى بەينو شىئەرە
كۆنەكاو سەيدى ھەورامى و شىئەرەكاو سەرەنجامى ئى راستىيما پەي بەرگنا. پەي
نمونەي:

سەيدى: ئەز پەي كىۋ زۆم خەتەر كىبەلەم زەرپوۋ بىدەرەۋەر

زامدار خويىت پەرسە خەبەر تەرسە خۋاى ھۆمۋارە بە (ل ۲۴)

كىبەلە: قىبەلە /ك/ = /ق/

-سا بىدە دىدەم چى بى تەما بوۋ ئاشك چكۆ بۆ پەي بى تەمايى (ل ۴۷)

ئاشك: عاشق /ع/ = /۶/ /ك/ = /ق/

-چۋار پۆزىم ژمورى سالىۋ ئەمىرىم گەي با شادى و گەي بە ناشاد

(پۆزى: پانزە، ژمورى: ژماراى) (ل ۵۱)

ئەمىرىم: ئەمىرىم /ع/ = /۶/ (دىۋانى سەيدى، ۱۹۷۱)

بەلام پەي نمونەي جە شىئەرەكاو نامەو سەرەنجامىيەنە:

بالۋول: (سەدەۋ ۲ و ۳)

دىۋانەي زايىر، دىۋانەي زايىر داناي يارانم دىۋانەي زايىر

زايىر و عەبەس كەفتەن نە بابىر رەجەم نەسىم لورەمەن ئايىر

(بۆركەيى، ۱۳۷۰، ص ۵۰)

بابا حاتەمى لورستانى: (سەدەۋ ۲ و ۳، ص ۵۸)

رەمز دىۋانە رەمز دىۋانە حاتەمەنانى رەمز دىۋانە
 داناي عامەنان وہ بى بەھانە ئەز وىلەم چەنى ئى رەو رانە
 دايە تەورىزى ھەورامى: (سەدەو ۴)

رازەن پىاللەم رازەن پىاللەم سەرسامم نە بەزم رازەن پىاللەم
 بادەي پىاللەم ياوا وہ نالەم چمکە نالەم بەزم بى نە عاللەم
 (بۆرکەيى، ۱۳۷۶، ص ۳۵)

بابا رەجەبى لورستانى: (سەدەو ۲ و ۳)

ساقيا دەستم ساقيا دەستم جامى تەر باوەر بگىرە دەستم
 ئەز جە مەيخانەي رۆي ئەلەست مەستم مەستىي پەيمان ئايىنم بەستم

د.چ.مەكنزىش جە تۆكارى و ئەوكۆلىي فۆنىمەكار زوانو ھەورامى جە زوانو
 (تەحسین بەگى نەوسوويى) ۋە ئاماژىتوش بە فۆنىمى (واچ) /غ/ و /ع/ نەكەردەن
 (مەكنزى، ۱۹۶۶، ل ۵) ئىنە بە واتاو ئانەيەنە كە تا ئى دمايىانەش ئى فۆنىمى
 نەتوانشا بيا دلى زوانو ھەورامى.

۲- گومانمىۋەتەرە ئانەنە كە چانەنە ھەن كە ئا كەسى كە دما تەر شىعرە كۆنەكاشا
 دووبارە نقيستەنقە (ناسخەكە) زوانو شىعرەكاشا بە پا و سەردەمو وىشا وارا بۆ و
 روالەتەكەشا نەپارىزنا بۆ. بۆنەكارو واتەو ئى قسىچە ئانەنە كە جە شىعرى ئايىنىيەنە
 مەبەستى سەرەكى ياونو دلىنە يان پەيامو بەرھەمىۋەن نەك روالەت.

۳- ھەوەلەن شىعركى زوانو فارسىچ جە راستىيەنە جىاوازييە پاسنەشا جە بووارو
 فۆنەتيكىۋە چەنى شىعرە ئارۆيىنەكارو و زوانى فارسى نىيەنى. پەي نمونەي
 «حەنزەلەي بادغەيسى» كە مېژوو ژىوايش ھامسەردەمو بالوۋلى ماھىن (حەنزەلە

ساله و ٢٢٠م مهردن و بالوول ٢١٩م) شيعره کيش جه بووارو زوانيوه جياوازييوه
پاسه نه شا چهنی زوانو فارسی ئارۆی نيين، پهی نمونهی:

بزرگی گر به کام شیر در است شو خطر کن ز کام شیر بجوی
یا بزرگی و عز و نعمت و جاه یا چو مردانت، مرگ رویاروی

(ذبیح الله صفا، ١٣٧٥، ل ١٨٠)

یان شاعریوهر پیسهو «مهحمودی وهرراقی هییرهوی» که ساله و ٢٢١م یانی
دوی سالی دماو بالوولی مهردن جه چنه شیعیروه کهمی که چایی مهنینیوه هر
پیسه شیعیره کاو بالوولی واچی (واچه) عهره بیی گنا وهر وچه می.
پهی نمونهی:

نگارینا به نقد جانت ندهم گرانی در بها ارزانت ندهم
گرفتستم به جان دامن وصلت نهم جان از کف و دامانت ندهم

(ذبیح الله صفا، ١٣٧٥، ل ١٨١)

واچه عهره بییه کا: نقد، بها، وصل

ویهرده و پهخشانی جه زوانو کوردی ههورامییه نه:

سهبارت به ویهرده و پهخشانی ههورامی و ئا پهخشانی که دهقه کهشا کهوتن ده سما
«ماشالا سووری» دهقو بیسویه که پهخشانیش جه کتیه کهشنه ئاردینی که که جه
بووارو زوانیوه دیارا فره کۆنی نییهنی و کاریگری عهره بی و زوانو سهرده مو
ئیسه یشا سهروه فره. پهی نمونهی:

«بهعد یاوا وه دوونی شاخۆشین وه زات بهشهری هم وه دۆرهی موفه سهلی
که لامش ههن. بهعد لوا وه دوونی بابا ناعووس دوو زات میهمانی. وه بهعد لوا وه

دوونی بابا جهلیل وه بابا سهرههنگ وه بابا بی وه دهرویش تهمام وه زاتی میهمانی
 تا یاوا وه دوونی سان سههاک ... » (ماشاءالله سوری، ۱۳۴۴، ل ۹۶) مامؤسا
 علائهدین سهجادی ویهردهو ئی پهخشانانہ یاونؤوه پهی دهورهو سهفهوییهکا
 (علائهدین سهجادی، ۲۰۰۰، ل ۳۰) بهلام به راو نفیسهرو ئی دهقیه ئی پهخشانی
 سنعشا فره کوئی نییهئی. پهی ثانیه جه بواری زوانیوه تهمام تیکهلو زوانی فارسی
 و دیالیکتو کهلهوری بییهئی و به ناشکرای دیارا که وچهده کهشا یارسانیوه
 کهلهورپن یان لهکن که هورامی به باشی نمزانو و فارسی و عدهبیچش (بهتایبهت
 ئا وچه عدهبیی جه فارسییهنه باوئی) تیکهلو و دهقهکیش کهردن هر پیسهو
 کهلهورپن یان لهکیوه که ئارو فارسی تیکهلو قسهکاو ویش کهرو. پهی نمونهی به
 سدرنجادی پا وشی که خیتهمما کیشتن چیریشا ئی راسیما پهی بهر گنا.

چوون جسمش ناپوخته بی زات هم نهداشت نهتونست بلو وه ساج نار

(پهخشانهو حوتهمی)

(جسمش: لهشش بی: بی نهداشت: نهبی نهتونست: نهتاواش)

(ماشاءالله سوری، ۱۳۴۴، ل ۹۷)

پهروو بالش وه رووی کهف گوههر ریشا (پهخشانهو چوارهمی)

وه دهورهی پهردیوهه بایهه بوون (پهخشانهو نوهمی)

(ماشاءالله سوری، ۱۳۴۴، ل ۱۱۲)

پهنهوازن چیگهنه ئامازیوه بهیمی به دهقو پهخشانو نامیه که مهلا عبدولکهیری
 مودهپرپس چهمش پهنه کهوتن و ویهردهکیش گیلوه پهی سهدهو پهنجی کوچی و
 تاومی به یهکهمین دهقو پهخشانو زوانو هورامی بهیمیش قهلم. مامؤسا فهرماوو:
 «جه هفتاکانه یو جه برادهرهکاو ولاتو ویم که جه ئالمانیانه بی چنه نامی و چنه
 غهزلیش پهی کیاستانی که «بابا ناس» و «قازی نهبی» و «شیخ عهلی» پهی
 ههترینیشا نفیسیه بی که به شیوهو هورامی ئا سهردهمیه نفیسیان و ویهردهکیش

گيلووه پهي سالهه ٤٧٥ كوچي.» (مهلا عهبدولكهريي مودهريس، ١٩٨٣، ل ٣٨٩) بهلام
بهداخوه ماموسا دهقو نامهكيش نهنقيسيهن.

بي گومان ماو نساو شاهوي هانيه بييهن تا تهژنايي روحي به ديمهه
سيحراوييهكاو ههوراماني مارورهو و هامكات چهني تهقاو بيلوو قهلووهزهكاش هانهو
دهروونوو ههورامييهكا قولش بهيو ئاووه حيايهو شيعري پيشكهشو روبارهكاو
ويهردهو ئهدهبو كوردستاني كهرو.

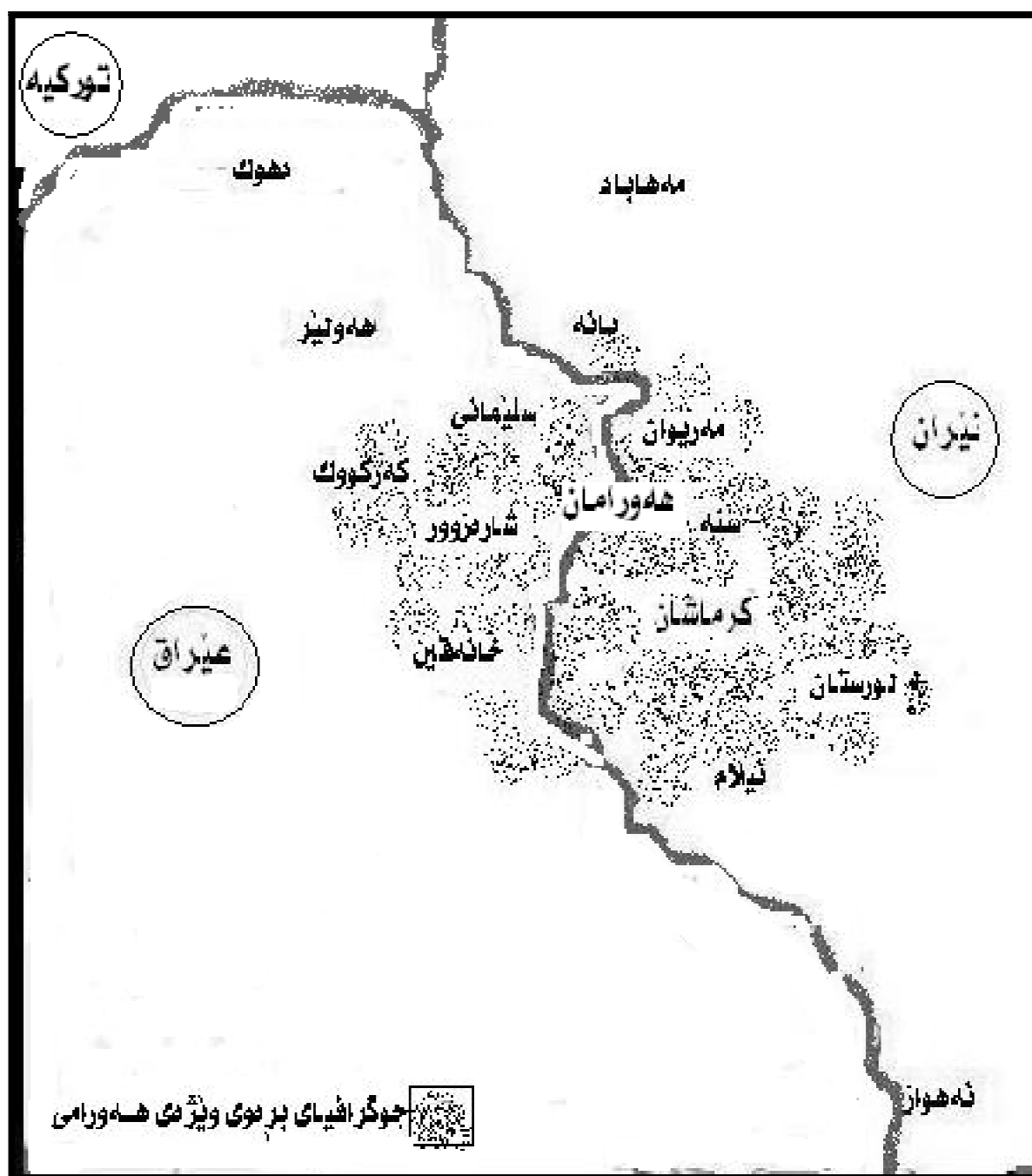
ئه نجام:

هه ورامان بى گومان جه ویهردیه فره کۆنوه ماواو شارستانییه تی بییهن. هه لئه ته کاو ئاشوورییه کا جه هه زاره و یهره مو وه ل جه زایینی و هه ر پاسه یهره قه واله کاو هه ورامانی دوی نموونی چا به لگانه نی که ئی راسیی سملنا. خه لک و ئی ده قه رییه سه رو بناغه و ئی شارستانییه ته تاوانشا سامانیوه هونه ری و فره هه نگی به ره هه م بارا و ئی شارستانییه ته به ستین و زه مینیوه ش فره هه م که رده ن تا دما ته ره هه ورامییه کی لا که راوه په ی گو لزارو فره هه نگو ئه ده بی. «تایینو یارسانی» یچ پالنه ریوه به هیژ بییهن په ی گه شه و شیعر و ئه ده بی جه هه ورامانه نه. کۆن ته ری نه ده قه کاو شیعر و تایینو یارسانی جه سه ره تاو سه ده و یهره مو ئیسلامی ده س په نه که را و هه ر ئی شیعر یچه سه ره تاو ویه رده و و یژه ی کوردی چه سیب کریا. زوانو پیوه روو شیعر و په خشانو یارسانییه کا زوانی کوردی هه ورامی بییهن. کتیبوو «نامه و سه ره نجامی» ده قی پیروژ و شکۆ داروو یارسانه کان که فره ته ری نوو سه رو ده پیروژه کاو یارسانیش دلی ویشه نه پارێزان. جه ویه رده و و یژه و کوردی هه ورامینه ژه نیچ ده ورشا بییهن و ئه وه لێن ژه نه شاعیره کاو هه ورامانی گیلاره په ی سه ده و چواری ئیسلامی. بێگومان ده سه لا تو ئه رده لانییه کا و هه ر پاسا زانا تایینی و عیرفانییه کا هه ورامانیچ دوی بۆ نه کاری ته ری نی که بییه نی به هۆو گه شه و ئه ده بی هه ورامی چی محاله نه. گرفتی فره وه رچه م ئانه نه ئه گه ر گه ره کما بۆ به شیویوه ئاکادی میک کۆنینه و ئه ده بو و یما سه لمنی مشیو په شتی به به لگهی باوه رپه نه کریا بینمی و ئی به لگایچه به هۆ نه بییه ی سه نه ته ری وه زانستی و فره هه نگی به داخوه دلی خه لکیه نه پزگیایینی یان دلینه شییه نی و ته نیا هه والیوه نیمه و ناته مامشا په ی ئیمه به میراس مه نه نو. (په ی نمونه ی ئا په خشانێ که گیلاره په ی سه ده و په نجی ئیسلامی و مامۆستا عه بدولکه رمی موده پرپس تاماژه ش په نه دان).

- جوگرافیا و بره و و یژه و هورامی

واره نه ئیشاره ما دان به پانزه ئه دیبی کوردستانی که گردیشا به هه ورامی شیعریشا هۆنیییه و هه رکامیچ جه جوگرافیاییه جیواز ژیاوینی:

۱. ئەحمەد بەگ كۆماسى (۱۷۹۸-۱۸۷۸) ناوچە و كۆماسى مەريوانى (ديوانو شيعرا)
 ۲. ئەلماسخان كەنولەيى (۱۷۰۲- ۱۷۷۶) ناوچە و كرماشانى (شانامەي كوردى و ...)
 ۳. بيسارنى (۱۶۴۳-۱۷۰۱) ناوچە و ھۆرامانى (ديوانو شيعرا) ۴. خاناي قوبادى
 - (۱۷۷۸- ۱۷۰۴) ناوچە و باجەلان و سنەي (شيرين و خوسرەو و ...) ۵. پەنجوورى
 - (۱۷۵۰ - ۱۸۰۹) ناوچە و كەركووكى (ديوانو شيعرا) ۶. سان سەھاكى بەرزنجى
 - (سولتان ئيسحاق) (۱۲۷۲-۳۸۸) بەرزنجە و ناوچە و ھەورامانى ۷. سەيد براكە (۱۷۹۵- ۱۸۷۳)
 - ناوچە و كرماشان (ديوانو شيعرا، كەلام و سەيد براكەي) ۸. سەيدى ھەورامى
 - (۱۷۸۴-۱۸۴۸) ناوچە و ھەورامانى (ديوانو شيعرا) ۹. شاخۆشېن (۱۰۱۵-۱۰۷۴)
 - ناوچە و لوپستان (چەند سروودى بە جىماو) ۱۰. غولام رەزا ئەركەوازى (۱۷۷۵- ۱۸۴۰)
 - ناوچە و ئىلام (ديوانو شيعرا) ۱۱. مەلا پەريشان (۱۳۵۳- ۱۴۲۱) ناوچە و
 - دېنەوهرى كرماشان(ديوانى شيعر) ۱۲. مەلاي جەبارى(۱۸۰۶- ۱۸۷۶) ناوچە و
 - كەركووك (ديوانو شيعرا) ۱۳. مەولەوى (۱۸۰۶- ۱۸۸۲) تاوہگۆز / شارەزوور (ديوانو
 - شيعرا و ...) ۱۴. ميرزا شەفيع جامەپېزى (۱۷۷۶-۱۸۳۶) ناوچە و كەركووك (ديوانو
 - شيعرا) ۱۵. ھەلى دىوانە (۱۷۴۵-۱۸۰۱) ناوچە و شارەزوور و بابانى (ديوانو شيعرا)
- (مارف خەزىنەدار، بەرگى ۲، ۱، ۳ و ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۳)

۲۹- یختمنا (حدو جلدی)، تفسیر و تاویل، ابراهیم پور حاوود، ناخر اماطیر، چاپ اول، ۱۳۷۷.

۳۰- یامعی، رشید، مُرد و پیوستگی تاریخی و نژادی او، حاضنگاه تهران، بدون تاریخ.

مدریمن: نیشکیمی:

31- Cowley A "The pahlavi Document from Avraman" journal of the Royal Asiatic Society, 1919.

32- Minns E. H "parchments of the Parthian period from Avroman in kurdistan" Journ Hell. Stud.35 (1915)

33- Radner, K., "An Assyrian view on the Medes", in: G.B. Lanfranchi_ M. Roaf & Rollinger (ed.), Continuity of Empire (?) Assyria, Madia, (2003) ,Persia, Padova.

34- Mackenzie, David Neil, *The dialect of Awraman*, London, 1966.